

21 1e
„Már senkinek se lesz ma könnyebb”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XIII. ÉVFOLYAM 2002. 10. (358.) SZÁM — MÁJUS 25.

ára 5000 lej

Szabó Tamás felvétele

SZABÓ GYÖRGY

Shakespeare nőalakjai

400 éves a Hamlet

Makrancos Katalin csak az egyik a női szereplők
közt, és őt követi pár tucat asszony-alak.
Szépséges Kleopátra, Ofélia, hamleti hősnő,
és Veronába a szűz Júlia vonzza szemünk.
Sírva fakadnak a nézők Desdemónával, aminthogy
Háborgunk Goneril és huga tette fölött.
Mekönnyezzük, amint Cordélia s apja elűzve
bolyong társtalanul: íme a Sors le-lecsap.
És Oberon felesége, Titánia, jószívű tündér,
férjével szívesen megsegít embereket.
Portia, Célia és Rosalinda, a többihez méltó
Shakespeare-hősök ezek, szoknyás angyalok ők.
Nagy gyönyörűség mindig látni a színpadon őket,
írni tudott ez a brit, és neve fennmarad itt.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

A végtelen készenlét

Fellobbanni egy gyufaszálban,
kráternyi emlékművet hagyván.
Alázattal a falhoz állva
túltenni minden szorgos hangyán.

Mindenki tunguz-meteorinak
indul egy belső program mentén.
Jánosvitézként rózsát hordasz
vagy érdemrendeket a mentén?

Valaki aggódó hazádként,
anya ki árván hagyott régen,
Iluska dicséretként, vádként
utánad néz egy faluvégén.

Épp visznek malenkij robotra,
deportált vonat vár a rámpán,
ne halogasd hát más napokra,
hogy mikor kezdődjék a kánkán.

Mit megtehetnél ott, hiányzik
ahol most szakadnak a partok.
Álmomban eltűnt énem fázik,
de kiskabátban hazatartok.

Megjött! — mondják majd legyintve.
Roncs lett. Pár napja maradt hátra!
...Bár álmainkban sorakozzunk
egy régen elhagyott határra.

Bár álmainkban sorakozzunk
még egyszer. Az is lehet érték.
Névtelen parancsokat hordunk.
Áldozatunkat sose kérték.

Gondoljatok az ámulatra,
amellyel mégis fogadnának,
hogyha elestünk este hatra,
és másnap mégis jönni látnak.

Ars poetica

Orbán Ottónak

A világ itt tart, s rokokó még.
A magasságok és a semmi.
Ha kissé északabbra élnék,
érdemes volna délre menni,

ha jelentősen délibb volna,
húzódnék Skandi-Kanadába.
De Torda, Torontál és Tolna —
itt helyben jár a világ lába,

itt helyben festi álmainkat
éjente ama égi kézzel,
ki fel nem ébreszt, meg nem ingat:
kezdhető bármi ez egésszel,

a mélységgel, mely végül sírnyi,
az alvilágba nem lejárát? ...
Itt helyben szokás Istent írni,
ha megbízóink megtalálnak.

Az utolsó autóbusz

Bealkonyult. Lehet hogy végleg.
Az ég olyan befejezetten
sötétlő és csillagos ég lett,
és most már félünk mind a ketten.

Lehet ott lenn az utca mélyén
iszkoló acéldobozokban
s a külváros gyomorfelekélyén
aggodalomra még több ok van.

A város felől egyre jönnek,
hírek, madarak, gyalogjárók.
Már senkinek se lesz ma könnyebb.
S lehet hogy holnapra se várunk.

Mit oldhat meg egy újabb nappal,
ha így elbánt velünk a régi? ...
Mivel könnyebb víg sugarakkal
cicázni újra — s nem remélni?

- Bogdán László versei
- Szabó Zoltán: Rákóczi útja
- Szőcs István: Száljegyzetek
- Gyulai Levente: Alteregók a fény birodalmában
- SERÉNY MÚMIA

**OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!**

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

10

FODOR SÁNDOR

Negyedszázad múltán

Kereken huszonöt éve annak, hogy eltemettük Nagy Istvánt.

A kolozsvári és az egyetemes magyar munkásság legkiválóbb prózaírója volt (ha az irodalmat egyáltalán szabad és lehet társadalmi osztályoknak kiosztani). Mégse szégyellem ezt kimondani most, amikor ilyesmit állítani már "nem illik". A "balos" Nagy Istvánról szólni egyáltalán, aki öt elemijével 1949 és 1951 között a Bolyai Egyetem tanára és rektora is volt, és akit az 1956-os magyar forradalom elítélője és ellenségeként is megismertünk.

Bevallom, aki immár vénember létemre, sokkal fiatalabb voltam Nagy Istvánnál, nem a fentiekben felsoroltakért szerettem Nagy Istvánt, Pista Bácsit. Noha nem tartoztam szűkebb baráti köréhez. Egyáltalán: ki tartozott oda? Mert azok, akik széljárásunkint közben-közben hozzá dörgölöztek, voltak elegendő. Annál kevesebben szerették is, övéin kívül. Zárkóztak, mordnak tűnő ember volt Nagy István, az író. A sokkal jobb sorsra érdemes ember, aki tizenegy-tizenkét éves koráig is igen nehéz körülmények között élt, akinek édesapja már az első világháború első hónapjaiban hősi halált halt (hiszen a prolibaka is hősi halott, ha elesik a fronton nemcsak a gazdagon dekorált repülőstiszta.)

Tizenkét éves korában festőinas lett belőle. Szobafestő. Hónapokon át verték-pofozták, mert a legtöbbször nem a kért szint adta a segéd úr keze alá. Jó idő után derült ki, hogy tulajdonképpen színvak.

Asztalosinas lett belőle. Több mint húsz évig dolgozott asztalosként, az országot is bejárta mint vándormunkás, és közben összeköttetésbe került a munkásmozgalommal, az illegalitásba tevékenykedő Kommunista Párttal. Itt társadalmi felszabadulást ígértek neki, elégtételt a gyermekkori nélkülözésekért, igazságtalan bántalmakért. És Ő hitt nekik. Azoknak is, akik polgári jólétekből-kényelemből egy csésze kávé mellől irányították a magukat joggal mellőzötteknek, elnyomottaknak érző magyar és nem-magyar munkásokat. Bátoran, magát nem kímélve állt a forradalmárok közé, közben a sziguranca le-lefogta, hosszabb-rövidebb ideig börtönbe is zárta.

Időközben megmutatkozott írói tehetsége is. 1932-ben jelent meg első regénye, a *Földi Jánost bekapta a város*. Nemcsak a pártja figyelt fel rá, biztatta, hogy írjon (ahelyett, hogy előbb arra biztatta volna, hogy a jóeszű fiatal munkás képezze magát). Mihamar az egész magyar nyelvterületen ismertté vált. Következő regénye is, a *Nincs megállás* sikeres volt, hogy ezt a kiváló szociográfia, a *Költáros* kövesse 1939-ben. 1941-ben jelent meg, ez úgy hiszem legjobbnak mondható regénye, a *Szomszédság* nevében, majd a *A boldog utcán túl* című remek elbeszéléskötete. 1943-ban. Drámában is sikeresnek ígérkezett *Özönvíz előtt* című színművével. A "változás" után, tehát 1945-ben jelenik meg kitűnő ifjúsági regénye, a mindmáig olvasott *Réz Mihályék kószolója* 1947-ben. Ebben a korszakban sorozatban jelennek meg regényei, tanulmányai, novellái, amelyekben ez az Isten áldotta tehetség már nem a maga, hanem a mindentudó-mindenható Párt fejével próbált gondolkodni. Az ilyesmi pedig másnak se nagyon sikerült: Gorkij meg se próbálta, meg is kellett halnia idő előtt.

Említettük már, pártja, ahelyett, hogy taníttatta-képezte volna, csak felhasználta Nagy Istvánt.

Sikerült rávennie, hogy az osztályharc szellemében tagadja meg "kispolgári csőkevényeit" lélekből fakadó emberségét. Nem sikerült. Bár sok "kemény" tette-megnyilatkozása volt, ezt a pártfegyelmet erőszakolta rá, amit sajnos halálkomolyan vett jóideig. Írói munkájában azonban újabb fordulat következett be: megjelent 1968-ban *Sáncalja*, életrajzi regényfolyamának első kötete. Ezt 1969-ben magammal vittem Londonba, ahol odaadtam Szabó Zoltánnak, akivel a Seps-Csomborkör ülésein barátkoztam össze. A *Tardi helyzet* a *Cifra nyomorúság*, valamint a *Szerelmes földrajz* és más kitűnő könyvek írója pedig (jóllehet nem kedvelte Nagy Istvánt), igen szépen nyilatkozott a *Sáncaljáról* a *Szabad Európa Rádióban* akkor, amikor idehaza úgyszólván még meg se nyikant róla a kritika. Akkoriban ugyanis Nagy István, mint 1952 után annyiszor, éppen "kegyvesztett" volt. Hazatértem után (mínekutána a rádióban elhangzott a könyvismertetés) találkoztam az utcán Pista bácsival. Gratuláltam neki Szabó Zoltán elismerő kritikájához. Keserűen legyintett: "Ide jutottunk. Az ellenség kell hogy megdicsérjen." És megjelent a második, majd a harmadik és negyedik önéletrajzi vallomáskötete is, a *Ki a sánc alól* (1969), a *Hogyan tovább?* 1971-ben, majd a *Szemben az árral* is 1974-ben. Az eseményekben 1944 őszéig jutott el.

Három év múlva, 1977 áprilisának a végén temettük. A keserűség végzett vele. Mert élete utolsó, betegségbe hajló éveiben ráébredt: *Életét, tehetségét, munkáját, meggyőződését, hitét arra érdemtelenekre áldozta.*

Emlékszem, úgy 1970 táján meghívtam Alma Materembe, a Csíkszeredai Liceumba, más idősebb írókkal együtt, de nem egyszerre, hogy megismerjék azokat a fiatal diákok, akik felnőtt korukban már aligha látják majd őket, az élet rendje szerint. Rendkívül hangulatos volt a találkozó. Egy rövid írását olvasta fel, majd én kérdeztem, utána a gyerekek, a diákok is. Délután a szüleimhez vittem, látogatóba. Előtte azonban megkértem, ha lehet, ne nagyon próbálja "megtéríteni" édesapját, akit a legnagyobb igyekezettel se lehetett a Párt katonái közé sorolni. Keserűen legyintett: "Nem tértek én már, kérem, senkit."

Az övönöképző énekkara Imets Dénes énektanár (és drámaíró!) vezényletével éjjeli zenét adott neki, a vendégszoba ajtaja előtt: javaslatomra a Bunkócskát is elénekelték. Pista bácsi (pedig nem volt érzélgős fajta) könnyes szemmel mesélte el nekem másnap reggel, milyen gyönyörű éjjelizenét kapott.

Szülőföldem, Istennek hála, szépen búcsúzott el tőle.

Ateistának vallotta magát pedig nála önmegtagadóbb, konokabbul hívó embert alig ismertem. És tudom: a Fennvaló nem hasonlít az egykori pártaktivistákra. Ő ugyanis az életet, az életvitelt, az ember önmagához és elveihez való hűségét nézi. Még akkor is, ha ez a hűség olykor Tőle idegen, sőt embertelen köntösben jelentkezik.

Manapság, kivált a rendszerváltást követő években némelyek, de nem írók!, igencsak szellőztetgettek harcos antikommunizmusukat Nagy István rovására. Köztük egykori párttagok is.

Ne essünk azonban megítélésnél az egykori Kommunista Párt, olykor maga Nagy István hibájába. Akkor, amikor életművét vizsgáljuk, az írást tekintjük, aminek egy része már rég kihullt ugyan az idő rostáján, de olyan is van, nem is kevés, ami megmaradt, és még sokáig megmarad. Mert Nagy István minden "forradalmársága" ellenére, mindenek előtt és fölött: író volt. Ebben a minőségében pedig a Kommunista Párt, noha sokat ártott neki, se tökretenni, se megsemmisíteni nem tudta.

SIMONFY JÓZSEF

úton

a múlt tükre
szétrohadt kezében
a történeteknek
háttal áll —
úton vagy
mondták
honnan indultam
elfelejtettem
hova tartok
nem emlékszem már
bepréselődök vackomba
a hajnal lövelli
be magát
a kulcslyukon
éles
mint a hegesztőpisztoly
fénye
fölszeletel

mire odaérek

az egészsből
kukkot sem értek
alig bírom magam
életben tartani
halottaim öntenek
lelkem belém
bírom ki valahogy
azt a pár lépést
ami még hátra van
de mire odaérek
nem találom
elmeszesedett csontjait
eláztatták a mindennapi
esőzések messzé
vált a talaj
nem is nő más
csak búrok
csak bodza

melyikük

egyik kezemben
szatyor
másikban a gyerek
mellettem elillan
legújabb luxusautóján
a tegnap még
an-alfa-bé-ta

magánrepülőjén
érkezik a földönfutó
egyetlen fia

nálamnál melyikük
boldogabb csupán
egy tiszta nappalom
s egy kényelmes éjszakám van

felejték

szinte egyből
felejték
ottfelejttem magam
s majd csak tíz
vagy húsz év múlva
jut eszembe
hogy a ligetben
egy padon
a vackorkörtefa alatt
de ott már
halastó van
s engem rég
kiszartak a halak

BOGDÁN LÁSZLÓ VERSEI

bolondünnep. 1. az örmény város

katinak

az örmény város sikátora ahol soha nem jártál
nem tudni éjszaka van-e? lehet csak borús az ég
lámpák sem égnek hold sem bujdosol csupán üres
konzervdobozok ütődnek egymásnak újságokat
lapoz a szél villámlik dörög
valahonnan monoton dobszó hallatszik
üzenet ez is!
egy sikoltás azután még egy erősödik a vihar
esőcseppek verik a palatetőket kakaskukorékolás
innen elmenni sem lehet hiszen nem is érkezett meg
innen nincs hova menekülni! a titkos ösvényeket
régén felszántották bürokrattal vetették be
kaszáját lóbálva fütyörészve sétál a sikátorban a halál
előle menekülsz? magad elől? mész mert már nem tudsz
megállni? mész de nem tudod hova? fekete kalapos
férfiak várakoznak a téren egyetlen pontra néznek
egy szobor talapzatára amin nincs semmi
ki tudja volt-e valaha is valami csak az üresség
kérdőjelei örvénylenek a dobszó erősödik hirtelen
álarcos alak ugrik a talapzatra fölemeli a kezét
beszél de szavait szél sodorja el megtépázza a vihar
elmosza az eső csak a medveálarc fénylik
égnek emelkednek a fekete kalapok levegőben lebegnek
körben csikorogva nyílnak a kapuk álarcosok
tódulnak ki a térre a kalaposok közé mindenki
egyszerre beszél így senkit sem érteni szikráznak a
csillagszórók de nem tudnak felfobbanni
az eső erősödik
a világszellem vak ügetése valaki sír valaki jajgat
itt fogok másodszor megszületni a karjaid között
az örmény városban ahol soha nem jártam
mert közeledsz már felém a sikátorból
elkerülsz a halált hajad kibomlik és nevetesz

2000. április 2.

bolondünnep. 2. ködben elúszó árnyak

letargia megérkezés
ködben elúszó árnyak
remegések távolodás
mindég csak téged várlak

pörget februári rulett
és megáll minden óra
allékat rovak levelet
elérlek virradóra?

nyílik csapdába csal a tér
körülfognak az árnyak
már szájpereimig ér a köd
induljak-e utánad?

szirénázó mentőkocsik
és maskarák a ködben
már nem is sejtem hol lehetsz?
előttem? vagy mögöttem?

keresztút setétség csömör
letargiázó árnyak
mielőtt köd zabálna fel
még megvillan a vállad

sziréna álarcok a köd
bolondünnep a téren
csapdába ejt a látomás
korty vodka eltűnőben

2002. február 10.

bolondünnep. 4. ködben elúszó árnyak

— második nekifutás —

remegések távolodások
ködben elúszó árnyak
letargia megérkezés
mindig csak téged várlak

pörget februári rulett
és megáll minden óra
allékat rovak levelet
elérlek virradóra

mielőtt a sötétség
határait elérnéd
elkaplak visszatartlak

arcunkat fénybe from át
ha túléljük az éjszakát
maszkarás riadalmat

2002. február 17.

bolondünnep. 3. a tér

kinyílik a nem is létező tér alakok imbolyognak a ködben
újságpapírokat emelget a szél bádogdobozokat görget
Mirandella a levegő akrobatája érkezik
itt van a fejetlen koldus is a királyságát kereső király
a vigyorgó Behemót a gázálarcos katonák a bátor egér
madár-kérdőjelek a levegőben esztelen vijjogás
jobbra morajlik a tenger mint egy hatalmas állat
sirályok lennének?
a hullámok hangja mindent betölt áthatol mindenben
balsejtelemmel tölt el
balról egy nem is látszó ház ablakából Vivaldi ösze
hörgések suttogások sikolyok medvék farkasok rókák
libák két jávorszarvas dinoszauruszok tigrisek
jönnek az állat-álarcosok körül fogják hol vagyok?
a köd ránkereszkedik belénknyomul fojtogat
elhomályosul az ostorlámpák fénye is
hullámok üvöltése nyomja el Vivaldi őszét
semmi sincsen úgy semmi sem olyan mint azelőtt
eszélősen forgunk magunk körül ha legalább kardunk lenne
védekezhettünk vagdalkozhatnánk is amíg téged várunk
ha megérkezel legalább bizonyos hogy van kívül világ
onnan jössz!
de csak a hullámok sikoltozása csak a köd
csak az ősz foszlányai a sirályok vijjogása
csak a letargia
csak az önmagukat sokszorozó idéltlen állatmaszkok
csak az álarcosok mindennűnen és mindenütt
maszkabál ez csak nekünk sincsen álarcunk?
csak mi tüntetünk mezítelen arcunkkal? de miért?
körülfognak a maszkurák röhögnek
menekülhetnénk még de miért és hova? remegünk
a fejetlen koldus hóna alatt vigyorgó feje beint
a szomorú Behemót tehetetlenül mered ránk
Mirandella mosolyog
szánakozva vigyorog a királyságát kereső király
sírhathatna is
a bátor egér hősiezen cincog
szélfúttá újságpapírok emelkednek recsegnek bádogdobozok
ismét hallszik Vivaldi mintha zenekar játszana a ködben
nem messze tőlünk
mintha még lenne remény hogy egyszer felszáll a köd
eltűnnek a maskarák kijutunk innen
kelj fel jancsi! kelj fel! még semmi sincsen veszve!
alakokat zabál a köd maszkurákat semmi sincsen meg ránkzárul a tér

2002. február 4.

V. Kedei Zoltán grafikája

LÁSZLÓFFY CSABA Emancipált Johanna

Borzongott (vagy talán rajongásnak volt ez nevezhető?) a középkor rejtelmétől.

A reggeli után hóna alá kapta a könyvét, és megindult a szabadba. A sövényt elhagyva már a rét felé tartott, a harmatos fűben gázolva, meg sem állt a jég hideg vízű forrásig.

Rabul rejtette a gondolat, hogy egy Szent Johanna lelkerejével bármilyen tévelygésből emelt fővel képes kiszabadulni. Emancipált nő! Mert a divatos emancipáció híveként a férfiakkal való egyenjogúságon túlmenően Johanna tántoríthatatlan, férfias jellemét azért is csodálta fenntartás nélkül, mivel a francia parasztlány környezete megsegényítésével nagyobb és tartósabb győzelmet aratott minden háborús diadalnál... Olvasott és hallott ő olyan véleményeket is, amelyek szerint az egyház felkent képviselőivel is szembe szálló, a miséről és a szentségekről lemondó balga szűz tévelygett a hitben és hiú módon hetvenkedett, s hadat viselve valójában önmagát és lovaskatona ruháját, fényes páncélzatát bálványozta; így hát nem az előítéletek ellen lázadt és vált büntetlen áldozattá, hiszen a lelkében izzó, konok dac odavezetett (még ha nem is az ördög mesterkedése volt), hogy megszegje az isteni törvényt.

Zürich város nem az egyetlen helység volt Svájcban, ahol az illendőség oltárán sok fűtött hangú szerelmes iromány áldozatul esett, és változatlanul kitiltottak mindenemű, a filiszteri erkölcs szemszögéből gyanús vagy ártalmas pikantériát. Nagyon unalmas helyek lehettek az ottani lakók, a patyolat-tisztára seprert békesség.

Susanne álmatlanul hánykoolódott a puha ágyban. Virradat előtt hasztalan próbált parancsolni képzeletének (mindez keserű nyálképződéssel járt együtt): a komor drapériák sötét ráncaiból különös, nyugtalanító lények bújtak elő; alakjuk minden pillanatban más volt. A reggellel beáradó habos fehérség is nehezen tudta elűzni őket; végül úgy tűntek el, mint reménytelenül fakuló gyermekkori látomásaiban hajdanán a hegyek fölött felhőkbe vesző angyalszárnyak. Nem evett, legfeljebb ivott. Gint, vodkát, amihez lopva hozzájutott. "Kiválasztott vagyok!", bámult a forradásszerű, keskeny ajkát mosolyba rántó képmására az ovális velencei tükörben. Ezeket a misztikus órákat, érdekes módon, a materialista szemlélet iránti befogadóképességének tulajdonította. Ha későn jött is ez a változás, úgy érezte, másképpen kezd látni mindent.

Az idegenek szemében törekeny, vegytiszta szökeségnek látszott.

Vágyakozása naiv csínyből, ártatlan duzzogásból észrevétlenül világnézetté kezdett válni: "Johannának minden biztonnyal protekciója volt az Égben. Hiába papolnak isteni igazságról, mikor a világon minden a hamis kinyilatkoztatásoktól függ, és mindenik erkölcsi parancs kijátszható."

A Párizs felé induló gyorsvonatban volt ideje átgondolnia mindent. A gőzmozdony élesen síkoltott föl az állomásban, mintha az

ő hűtlenségét akarta volna világgá kiáltani. Ujjai nem olyan rég még bámulságos könyvnyedséggel szaladgáltak a zongorabillenttyűkön, sokszor mintha önálló lélek költözött volna beléjük... Aztán se Liszt, se Chopin. Az ápolók belátására, kénye-kedvére bízott, hogy mi történjék vele.

A jobb karja bémult meg először; néhány hét múlva ezt a bal követte. A kór a fejét is kikezdte: kissé már tokásodó nyakára mint-ha mázsás súly nehezedett volna, csak reszkette volt képes emelt fővel ülni, járni. Korábban büszke tartására vajon emlékszik-e valaki még?

Napokig hányingerrel küszködött, majd miután férje, elfoglaltságára hivatkozva, a műtermébe költözve hosszabb időre magára hagyta, bajosan tudta csillapítani farkasétvágyát. Volt, hogy naponta kétszer is kikövetelte magának a hónapos retket s a zöldhagymát; mint aki nem sokat ad úrinői mivoltára a személyzet előtt. Ez persze nem csupán az étkezésére vonatkozott.

Annyira elhanyagolta öltözködését (korábban piperkóc volt és hiú), hogy közeli ismerőseit minduntalan zavarba ejtette; el-

mal pillanatnyi kimerültségében elvakult szenvedéllyel tett célzást a régi házirendre és a megszokásra miként ha a vétkes akarná kioktatni a kijátszottat, az áldozatot, mire férje gyilkos fölényrel szólt rá, hogy: "Már csak az hiányzik, hogy elkezdj hisztériázni."

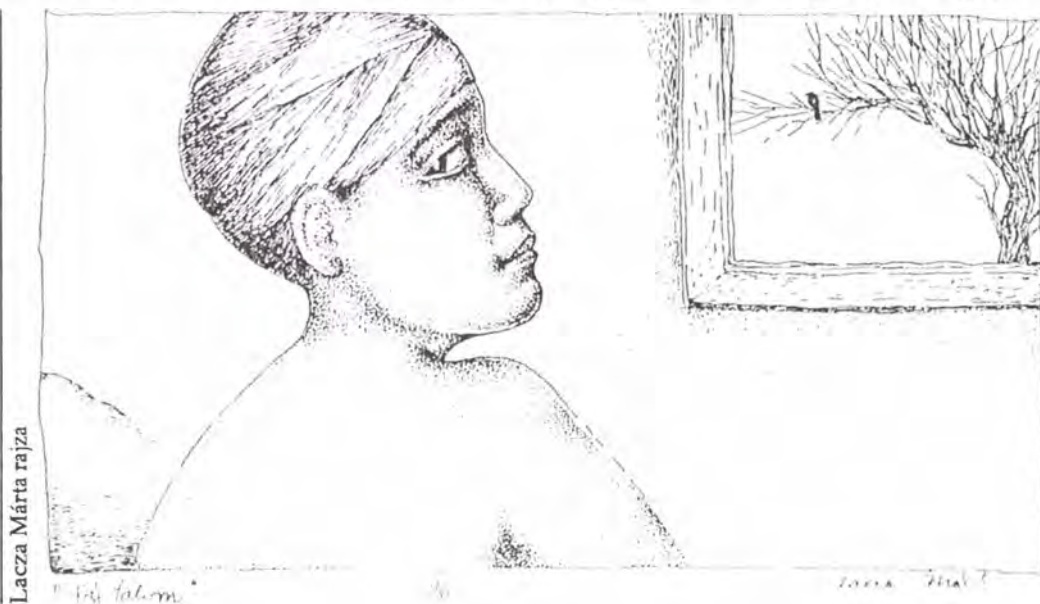
Később maradék akarateréjét is legyőzte a kilátástalanság, s hatalmába kerítette az undor, a szellemileg is retardáltak kedélye. *Mélakór!* nagyanyáink korában talán így nevezték a tehetetlenségnek, kiszolgáltatottságnak ezt az állapotát.

"Amikor megkérdezték tőle, hogy kifogásolt tettet nem óhajta-e visszavonni, azt felelte, hogy Istenre bízta magát. Rápirítottak, hogy ezt kibúvónak szánja, mivel nem lehet olyan messzi távolban keresni az igazságot... Susanne mintha csak magában beszélt volna, az arca tüzelt. Az erkölcs különben emberi találmány, tették hozzá. Tekintve, hogy rendreutasításainak semmi hatásuk nem volt rá, elkezdtek faggatni...

"Az ég szerelmére, mit akar?"

"Kíról beszél?"

"Johannáról, válaszolta Susanne, s a pupillája, mint valami nagy, repülő bogár, ne-

képzelte, amint arcukon buta grimasszal, meglepődve néznek össze a háta mögött.

Mi történt vele?... Tulajdonképpen ez csak három ember titka volt. Alagútban rostokolt, valamilyen valószerűtlen sötétségben, s jöllehet gyógyulásának lehetőségeit is belekalkulálva az utóbbi időben meglehetősen sokat utaztak, az volt az érzése, hogy az ő számára már nincs több megérkezés.

Előbb a férjét vesztette el, aztán rendre a szűkebb körű társaságot, amely elsősorban férje hírnevének köszönhetően mutatott rokonszenvet őiránta is. A házukban rendezett gyertyafényes vacsorák és meghitt zongorastek meghívottjainak többsége ha nem is érdekből ragaszkodott hozzájuk, de kapcsolatuk semmiképpen sem volt mentes az előítéletektől s egyfajta szereplési vágytól ezt utóbb, sajnos, volt alkalma lemérni. A diszkurét vagy tüntető távolmaradásokon, a barát-nőknek képzelt úriasszonyok faksznijain, kínos kimagyarázkodásán rég túltette magát; saját gyógyulásának késése annál jobban aggasztotta, habár kifelé többet, sminkeltebb képet mutatott, mint amennyi reménység és elégtétel valójában eltöltötte.

Noha házastársi kapcsolatuk végérvényesen megromlott, Susanne egyik alkalom-

kicsapódott a végtelennek. Hangja egyre monotonabbá vált: Két ítélet volt előkészítve. Egyik arra az esetre, ha ünnepélyesen a vádlott mindent beismer és megbánást mutat, a másik pedig arra az esetre, ha megátalkodotnak mutatkozik...

A férj idegesen sétafikált föl-alá: "Ezt a színjátékot jobb lesz, ha abbahagyjuk!"

Ő azonban rendületlenül (kihívó arcátalansággal?) folytatta: "Az ítélethirdetés közben drámai jelenet játszódott le..."

Erre a szárnyas ajtó becsapódott. A többit már önmagának ismételte: "Ahogy nőttönött benne az idegfeszültség, égi hangokat hallott (vagy pokolbeli üzenet volt inkább?), és elvágódott a csillogóan tiszta parketten. Mindnyájan tudták, hogy sorsa... sorsom (e színpadias jelenet után) megpecsételődött."

A jelenlévők a giccsesnek tűnő jelenet tanúi utólag vajon hogyan vélekedtek?

A férj: "Nem tudja, mi a megbánás..."

"Azt képzeltem, hogy megrendül... hangzott az após méltatlankodása. De hallhatják a gurgulázó hangot. Mintha rajtunk nevetne."

"A paraszti gőg néha veszélyesebb a zsenigőgnél... Kevesen vették észre, hogy volt benne mindig egy adag cinizmus."

(Mi ez? Kacagó görcs kínoz?... Ezek szerint, mivel az *ünneplés megtagadás* elmaradt, meg fognak égetni?)

Az önsajnálát, kétélű női fegyver plusz kétes szituáció! a nyelvét öltögeti.)

A hordágyon volt már, de még mindig nevetett. A jelenlévők közül ezt egyesek gúnynak vélték; a férj komédiázásnak.

"Rendkívül izmos testalkat, kitűnő teniszező, arcvonásai és villámgyors észjárása zsenialitást sejtetnek"... Susanne-nak nem volt eszményképe férjhez menetel előtt, sem utána; ellenben imponált neki ennek a telivér angol ifjúnak a társasága. Ezt a svájci üdülőhelyen naplójába is sietett bejegyezni. Hányszor megígérte magának, hogy nem fog fölösleges ábrándokat kergetni; ehelyett minden habozás nélkül, úgyszólván fejest ugrott az idegen alak ágyába. Melyik nő gondolja magáról (elég, ha egy szemernyi hiúság van benne), hogy most épp ő a soros áldozat mint akármelyik ostoba fruska, és hogy egy közönséges nőcsábással van dolga?...

Még ábrándozásra sem volt ideje, legfeljebb egy röpke sóvárgásra, hogy egyszer miért ne juthatna osztályrészéül több neki is, mint amennyire az oltár előtt megállapodást kötött. Nemcsak a férjével, hanem magával az Úristennel!

Aznap késő délután, miközben klóros vízzel lemosakodott, már érezte, hogy ez a véletlen kaland a megsemmisülés erejével fogja megrázni, ahogyan az ókori görögöket megrázta egy, az istenek bosszújától és a mitológiai sorscsapásoktól beárnyékolt, híres templom pusztulása. Később, miután a dolog kitudódott, úgy gondolta, túl nagy erőfeszítésbe kerülne meggyőzni férjét arról, hogy fölösleges akkora feneket keríteni egy ilyen kis, félresikeredett epizódnak.

A fenyegetettség minden energiatartalékát elemészttette; ennyi megalázással és szenvedéssel, úgy képzelte, egy egész világot meg lehetne váltani.

A festő a női aktmondelleket természetesen egészen más élőlényeknek tekintette, mint hitese társát... A lovagias szabályoknak kizárólag a polgári élet díszletei közt vagyunk kötelesek érvényt szerezni! ezt így tanulta megboldogult atyjától, aki hogyha élne, bizonyára párbajt emlegetne és segédért: megbízható úriemberekért menesztene a ház, ki tudja, hány forradalmi és restaurációs időt megért, antik parókájú komornyikját.

"Talán jobb lett volna, ha megpróbál tagadni?" tépelődött magában utólag M., miután másodszorra is ő, a férj lett a vesztes. A Susanne állapota (nem nézett ki belőle ennyi szélsőséges indulatot, örültséget?) klinikai esetnek számított. Pillanatnyilag úgy viselkedett, mint egy elkényeztetett gyermek; türelmetlenül tapsolt a tolószékekben és visítozott, ha valamit megtagadtak tőle; a másik percben kisírt szemmel féltékenykedett. Sohasem lesz tőle nyugalma a házban senkinek. S történt mindez azon képtelenül hosszú, komor hangulatú hónapok után, midőn az orvosok teljesen indokolatlanok mondták rosszkedvét és patológikus csüggedését.

A zongora kékes homályban. A letarolt kertetek kinn megüli a köd. A halálnyomok aszfalton és a lelkekben még szederjesek. Ha nem is fulladoznak már a hústetek édes-

kés szagában a párizsi mocskos mészárszék döglegyei. Az ágyúk vörös köpedéke hiába szaggatta darabokra a külvilágot, a derűs égen, mint Isten damaszt-oltárterítője, lebeg egy hatalmas hófehér felhő. M. mióta sejt, hogy nincs semmi végzetes, mi örök kárt tehetne a világban. Minden tapasztalás kibányászható a törmelék alól; s a rothadásszag kiszellőztethető...

Ha össze lehetne illeszteni, újra egészsé, a legdrágább emlékeket?

Seregély-raj és rendőrágensnek közt caplat a szeppent polgár. Csempészárú, vagy csak egy árvasalánbokrot súroló, cifra szoknya után. A fény dúskálása egy haragvó tengerárból kimentett, távol-keleti kelmén; az üres piacon földbe gyökerezve várakozó, olcsó munkaerő. A kéz játékaiból imádkozásra meg koldulásra is futja. Csak megvetésre méltó önmagunkkal nincs amit kezdenünk.

Cilinderben és szalonkabátban volt éppen, amikor Susanne önkéntes szobafogságából váratlanul kirohanva, térdre borult előtte, s zokogni és hahotázni kezdett egyszerre. M. ijedten hőkölt hátra, mire a csontra fogyott, hetek óta bójtölő lény talpra szökve, egy markotányosné erejével lekent egy istenes pofot férjének. Aki jóformán magához sem tért, de a háriából máris minden erő kiszállt. Mi több: az emberi tudat is. Alázatos, hű kutyaként (a laikus szem is felmérhette: ez már nem volt színészi mutatóvány) a földhöz lapulva feküdt, mozdulatlanul. Csak miután hiába kérték, szólították s hozzáértek, vett erőt rajta a rángatózás.

Liszt Ferenc egyik legtehetségesebb tanítványának tartotta valamikor Susanne-t. Mesterének Lamartine-versekre komponált darabjai mellett, az alkatahoz illő törekénységgel és fantáziával, a fanatikus vadság nyomaitól megtisztítva szólaltatta meg zongorán Berlioz néhány dalát.

M., mintha neki kellett volna jóvátennie minden gyalázatot és lelki törést, magával cipelte Susanne-t majálisokra, pazar szállodákba, még hajókirándulásra is elvitte. Új, divatos ruhákat vásárolt neki meg drágakövekkel dúszított ékszereket. Az asszony már jó ideje mankóval járt; némán szívta a fogát, mint aki szégyelli, hogy sántít és magatehetetlen.

Az egyik párizsi éjjeli mulatóban M. vette a bátorságot és ő, a pórul járt férj táncra kérte élete párját. Susanne kacér pillantással nyugtázta a népszerű festő lovagias gesztusát, s az asztal mellől fölállva a mankóját hirtelen mozdulattal messzire hajította. Legálább akkora könnyelműségnek számított ez is a részéről, mint a korábbi kaland a tenisz-bajnok hírében álló angol Don Juannal. Egy idősebb kopasz úr terpeszkedett két asztallal arrább, akkorának látszott, mint egy felfújott hólyag. Feje fölött tömény cigarettafüstből gomolygó glória. A mankó telibe találta nem csupán a talmi glóriát, az egész óriási bendőt. Fejével előrebukott, alig egy villámlásnyi idő, és vége volt. Amint elszállították, csak a kiöklendezett vörös bor s osztriga-fancsikák maradtak utána.

A kevély Susanne könyörületet esedező arccal, rémült tekintettel fogózott férjébe, aztán megindult a kijárat felé.

Már tudott mankó nélkül járni.

2002. március 2.

EGYED EMESE

Téli — tavaszi levél

1.

Borbála!

A nagy havazásban
aranypatájú szarvast láttam,
ezütbundájú zerge ugrott,
jég alatt fénylett, csörgött a patak.

A havazásban téged láttalak:
Fenyőgerenda-kunyhócskában,
hársfából ácsolt ágyacskában
nyírlével-vánkos, meleg kendő;
ott ért Téged az új esztendő.

Ott néztél kandalló tűzébe,
jutottál álmok közelébe,
ébredtél sziporkázó reggel:
s hazatértél hófehér kedvvel.

2.

Húsvéti rigmus

Újjászüléssünk, Borbála, Borka!
Hogy jobban tessünk, hogy jobban fessünk,
hogy (boldogabbak?)
vígabb lehessünk.

Adjunk most hálát, Borbála, Borka:
mert ennünk adtak, mert kézen fogtak,
mert ébresztettek,
mert elringattak.

Borbála-Borka: tutajt ácsolnak,
kastélyt terveznek, kertet ültetnek,
csikók sörényét felékesítik!

Rézerdőkön túl reád gondolkodnak.

Madarak szárnya fényesebb lészen.

Hal suhanása sebesebb lészen.

Mindenki friss lélegzetet vészen,
Boróka-Borka! Legyünk hát készen.

Graffiti

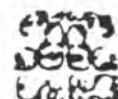
Egy verset ama másik mellé: árnyék
vagy visszhang, vagy csak párovs, no:
epódosz.

Egy nevetés a hallgatáshoz, gondhoz,
egy kíséret a kíséretezőtől,
játéktervecske színpadtalan percben,
egy dal — illanó csöndbe feledetten.

Ha már vannak anyák: Emese, Éva,
ha már egyikből kettő, s angyalból is,
Mert vagyon Gábor és vagyon Mihály is,
és van hun király, van (szarvas)Ünőcske:

keresztény és pogány mesék kezdődnek újra,
van, aki tudja, van, aki tanulja.

(Látja az Úr: de nem szól közbe, unja
a sok meggondolatlan éneket,
a hívó verset, pillantó szemekből
a fátyoltalan szétnézéseket.
Indulj haza, barátom:
este van már:
láthatatlan falakra frogattál.

GYULAI LEVENTE

Alteregók a fény birodalmában

Balázs Imre József legújabb kötetében, *A Dél-Párizs nyárikertben* markáns hiposztázisként jelenítődnek meg a szerző különböző léthelyzetei, amelyekben a költő arra törekszik, hogy felidézze az ókori Egyiptom birodalmát. Az erre vezető úton magába szívja a környező világot, úgy, hogy alteregókat hoz létre a környezet alkotóelemeiből és az introspekción keresztül meg is akarja érteni az önmaga és azok közötti kapcsolatot.

A költő létstílusát a fénykeresés és az új fizikai, testi átváltozások határozzák meg, vagyis emberi voltából kivetkőzve új testeket keres, olyanokat, amelyek nem emberiek, de az emberhez kapcsolódnak. A borítón René Magritte¹ festő műve látható, amely a Fény birodalma címet viseli, és azt sugallja, hogy a fény lényeges szereppel bír a versekben. Balázs Imre József (a továbbiakban BJ) írásaiban gyakran használ olyan képeket, amelyek a tudatlant és az álom rétegeinek felidezésére törekednek látomásosságukkal és a költő egyéni asszociációival. Így néha nehézséget okoz egy-egy kép megértése, hiszen az olvasó nem ismer(het)i a költő képzettársításai mögött rejlő világot.

A kötet a fényérzékelő szerv, a szem fogalma köré épül, és általa a megfigyelés szervezi. A három *"Látásgyakorlat"* közül az első kettő a kötet első részében található, és akár a megfigyelésbe való bevezetésként is értelmezhető, az utolsó pedig a kötetzáró írás, ami tulajdonképpen összszegi a három rész kiemelkedő mozzanatait és a költő átváltozásait, így a kötet keretét adja. *A Dél-Párizs nyárikert* elején a szerző azonosul a fáraó szerepével, ugyanis a huszonöt anagramma egyikében a Ramszesz nevet is kiépíti saját nevének betűiből. "Ó, Ramszesz lábfeje!" A kötet címadó versében a költő három részre tagolja a világot: "A Dél-Párizs nyárikertben / ülnek valakik, a feltűnően szépek, / a mások és a bölcsek." A bölcsek a szerzőn "keresztül tán látnak valamit." Mindhárom világ azonos egy bizonyos ponton: "Mondj nemet. Egyszerű. Tudj nemet mondani." — figyelmeztetik az olvasót.

Az ókori Egyiptom felé vezető időszakban az érzékszerveknek jut a legfontosabb feladat: feltérképezni a világot, a kört, amely a teljességet jelképezi, a zárt egységet, amely magába öleli a lehetőségek halmozását. Keresni a fényt, a megismerést a látás, tapintás révén. A szerző számára a kör Pilinszky János "kezeből indul / s visszatér", így tehát világot lehet teremteni és éltetni azt. "Minden kör más, minden körben / egy mandzsettagomb." A kéz megtöri az éjszaka rideg sötétjét, hiszen fénylik.

Az első világrafigyelésben, *"Látásgyakorlatban"* meg is kezdődik a szerző átváltozása: egy amfora lesz az alteregója, így figyelni a környezetét, pontosabban egy ágat, amely az őst, az elmúlást szimboli-

zálja, hiszen "Lyukacsos arcát elfordítja" és "haja helyén moccanó hullók.", "...egyetlen időt, mi tölthető, / amforák nyakán keresztül", "Hát nyakam végre rugalmas, / követ egy ágat." Az átváltozás nem csak a költő személyében realizálódik, hanem a megfigyelt világban is. A *Második látásgyakorlatban* a "lyukacsos arc" feldagad, miközben az ág, ami ezalatt férfivá lett, közeledik. A költő szerint "A látás a pihenés órája.", de a kommunikációtárs hiányában a "szem lesütött", és a beszédpartner szerepét szimbolikus módon a hagyma veszi át: "Tekintetével a semmit keresi, / ... / lesüti a szemét, / tányérjából visszanez a hagyma." A hagyma jelképezte tudat és tudattalan közti kommunikáció megvalósulásakor az erő az idő szinonimájává alakul. "Félrefordulás emészt el / az erőt, ... / az egyetlen időt, mi tölthető... bármely irányba." Míg az első *"Látásgyakorlatban"* a passzivitás uralkodott, a másodikban az aktív közeledés valósul meg. A fény ereje *Az asztallap alól* című versben mutatkozik meg: "... nincs, mi / ne bírná a fényt." —írja BJ.

Az átváltozások folytatódnak: a szerző úgy véli, hogy meg lehet figyelni a világot, az embereket egy ajtó két oldaláról is. "Két oldalán az ajtónak vagyok, / és közben pórússok, olajjal mázolt / rések, halottak." A *Kör* című versben Pilinszky kezéből indult a kör. Ebben a műben (*Két oldalán az ajtónak*) a kéz, a tenyér nem teremő, hanem szenvedő alany. "... s a szálka mindkét tenyérben."

A *Szigliget Bluesban* a *Látásgyakorlatok* image-a kitereljesedik: a "víz algás, kákás", a fák a hősök, az ember pedig "dizset", "várrom", vagy éppen "ügyeletes álmodó a hídon." A megfigyelő helye is változott: a víz mellől a folyó fölé, a hídra került. A kör fogalma, ami a kötet esetében világot is jelent, rejtetten ezen versben is jelen van: "... ahol a vízre ereszkedett várrom, / gyűrűzik majd keveset, eltűnik, újraépül." (kiemelés tőlem Gyulai Levente) A várromot csak magunkban építhetjük újjá, tehát a szerző tagadja József Attila állítását, amely szerint: "... hiába fűrészöld önmagadban, / csak másban moshatód meg arcodat." (*Nem én kiáltok*)

A kéz hatásköre erősödik a *Forgatókönyv egy gyilkosság újrátárgyalásához* című versben, itt a kéz nem csak világot épít, hanem megsemmisítő erővel is rendelkezik "Tornácáljban margaréta, előbb ezt láthatni. / Lassan közelít a kéz a tőhöz, / rángatja..." Mivel a margaréta szimbólumértékéhez a könny és a vér tartozik, elmondhatjuk, hogy a gyilkosság, a virág leszakítása pozitív kicsengésű elemként jelenik meg, mert könnyet, vért, szenvedést szüntet meg.

A *Hurokban a tenger, az Embert, állatot a heggyre, az Odáig és vissza mindennap* és a *III. Látásgyakorlat* második szakasza szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Együtt egy

apokaliptikus vershelyzetet hoznak létre. A víz, amely csendes volt, most tengerre nő, ugyanakkor hurokba zárul. A gitár a költészet jelképeként "elázott hangokra" képes csak, "Láthatár alatt a föld." Az *Odáig és vissza mindennap* első sora elmondja, hogy "Folytatni kellene a tengert", a tenger a víz szimbolikarendszere által az élet jelképe, és így kettős értékű a vershelyzetben, mert romboló erőként is működik, és így a *Hurokban a tenger* folytatása. A kör "ékköves gyűrűként" ábrázoltatik, a vers rejtetten utal *A herót* című írásra, amelyben a költő egyben Jónás és a cethal is. "Óriási szájak, próféták, ékköves gyűrűk". A kézben leltár, s maguk a kezek is leltárba vannak véve, tehát a kör, a világ, a teljesség korlátozott, figyelnek rá, számba veszik. ("Kezekben leltár, s leltárba vett kezek." *Hurokban a tenger*)

A *fáraó tüsszent és az Embert, állatot a heggyre* című versek az ókori Egyiptomot képviselik. A szerző vágya teljesült, visszatért az egyiptomi világba, ahol már az érkezést kudarcként is lehet értelmezni, hiszen elhalványult a motiváció. Az egyiptomi világra a macska, a Nílus, a kígyók és az "oroszlántestű" enged következtetni.

A macska az ókori Egyiptomban Bástetnek, a szerelem istennőjének volt a szent állata. Az istennőt gyakran ábrázolták macskafejű nőalakként, mancsában egy késsel, amely arra szolgált, hogy levágja Apophisnek, a sötétség sárkányának fejét, aki a Nap ellenségeinek megtestesítője volt.

Az "oroszlántestű" az egyiptomi szfinxeket idézi fel. (A fekvő oroszlántesttel és uralkodói fejdísz viselő férfifejjel megjelenített egyiptomi szfinxben egyesül a természet anyagi és a szellemi intellektuális ereje. Ily módon az uralkodói hatalmat, a mindenhatóságot és a védelmet szimbolizálja.)

A fény az ezek után következő apokaliptikus képsorozatban tűzként van jelen.

A kötet második részében (MIT ÉRJEN ÁT EGY TÁNC) az út folytatódik, annak ellenére, hogy úgy tűnt, a motiváció megszakad, hiszen a fénykereső felért a hegyre, a "Sóvatta hegyekbe", bár a továbbiakban oppozícióként találjuk az ereszkedést, tudniillik a szerző a hegyről a tópartra ér. A fényt erejének megtartása, továbbélte-se a Sóvatta hegynek köszönhető: "készsíts sónyakláncot / bőrdön maradjon / fénylő kristályminta." (kiemelés tőlem Gyulai Levente)

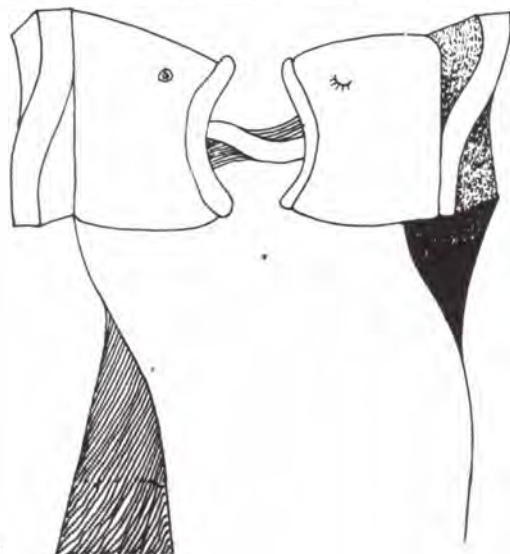
Az észlelés, megfigyelés szintjéről az érzelmek szférájára tevődik át a kötet fókuszpontja. A *Tóparton* című vers Ady *Héja-nász az avaron* írásával rokonítható. Lényeges különbség viszont, hogy Ady versében a szerelmi kapcsolatot agresszivitás jellemzi, míg ez a vers szelídséget áraszt. A fény továbbra is vezeti az utazót, aki újabb és újabb alakba öltözik. (A fényt a bőr adja: "A bőröd estére majd fűillatú lesz, / és fénylik majd...")

A kapcsolatteremtés nemcsak a látás szintjén valósul meg, hanem testileg is. A szerző ismét alakot vált, transzformálódik és a csipkegallér formáját ölti magára, úgy, hogy egyben a fénnel is azonosul a becsapódás fogalma révén. "Kétszeres becsapódás, / a falba, földbe, gyomok alá, belvizekbe." (*Csipkegallér a belvizekben*), "a fény kiszabadul, / ... / a szoba felső sarka vonzza. / Oda csapódik be többször is, / az ütközéskor vinnyog, nyüszít, / s mintha nyeldekelné." (*Az asztallap alól*)

A mozzanatot, amikor nyilvánvalóvá lesz, hogy a keresett világ az ókori Egyiptom, *Az óbirodalom kora* című vers jelenti, amelyben az olvasó egy dialógusnak a tanúja: a szerző a beszélőpartnerét Egyiptomhoz hasonlítja. "ön kész Egyiptom, mondhatom."

A kötet második részének kérdésére *Mit érjen át egy tánc* a válasz: "Egy tánc érjen át egy estét. / ... / az este / érjen át egy csipőt." (*Mit érjen át egy tánc*) Ez a mű az *Egy fénykép hátlapjára* című írásban elmaradó táncot pótolja, ugyanis a kommunikációt a kezek is megvalósíthatják: "ma elmarad a tánc, / ahol kéz kézzel összeérhet" (*Egy fénykép hátlapjára*)

Az *Észter könyvében* BIJ megfogalmazza azt, ami létét jelenti és meghatározza; a

Bodor Anikó rajzai

sorok a kötet apoteózisaként értelmezhetőek: "Fények vannak, zaj, és főként: keresés, / leginkább ez Járás a körben, / korláttól korlátig, néha ráülve, próbálva / fogást, bőrt és tenyeret." A szerző már több hiposztázisban is megjelent, a kötetben alteregói közt szerepelt az egyik létmeghatározó, a fény, most pedig a víz lesz, miközben egy meztelen nőt csodál. A kapcsolat itt a legszorosabb, a víz a ő bőrén van. "Megnyugszik, vízcseppre nem gyanakszik, / vízcsepp ül karjára, én." A fény devolúciója is bekövetkezik, ugyanis az a pozitív hatását negatívra váltja, bántó lesz. "B. bácsit bántja a fény." És így gyilkos: "B. bácsi meg fog halni." (*Negyven nap éjszakája* a harmadik rész címadó verse.) A sértő fényt a fehér szín dominanciája váltja fel, ami tisztaságot, szüzességet feltételez. Mindez nem elegendő, *Doktor Karneválra* van szükség, aki színességet hoz. "Ott, a fényben / a más más volt, s a fehér fehér." (*Negyven nap éjszakája*), "Csak ágyak, ablakok és nők, / és mind fehérek." (*A mézesüvegéből* e versben újabb alakot ölt magára a szerző, méz lesz.)

Az *Egyszer sem léphetsz* című írás az idő erejét magyarázza, efezoszi Hérakleitosz gondolatát parafrázálva, aki az időt a folyóhoz hasonlította: nem lehet kétszer ugyanabba a folyamba lépni, mert a két időpillanat között a folyam megváltozott és már nem azonos az első pillanatbeli önmagával. "Várnak már, hercegem, a hallba / beléphet bárki egyelőre, / ki itt belépsz, / egyszer sem léphet ugyanabba, / talán csak egyszer, ki belőle."

Az *Ignotus a Hotel Borgesben telet..* *Lisszabon, 1940* című versben a világot az anya fogalma metaforizálja. A cím komplex rejtélyhalmaz: Ignotus ismeretlent jelent, de Veigelsberg Hugóra (1869–1949) is utal. Az 1940-es év két további dologra enged következtetni: a portugál és a spanyol kormány meg nem támadási szerződést ír alá; Jorge Luis Borges argentin író *Antologia de la literatura fantástica* című kötetét publikálják. (Silvina Ocampóval és Adolfo Bioy Casaressel együtt) Időváltás következik be, az ókori egyiptomi idősíkot a II. világháború ideje helyettesíti. A III. *Látásgyakorlat*, a kötetzáró vers három szakasza Ezra Pound (1885–1972) észak-amerikai költő soraival indul. Mindhárom szakasz a kötet részeit világítja meg röviden. BIJ kifejezi szoros érzelmi kapcsolatát Párizssal, tiszteletét Pilinszky iránt, és megkérdezi az olvasót, hogy belép-e a nagy "fénygubóba"?

A kötet a fény, cél, remény és ideál útját írja le az állandóan átváltozó szerző észleletei révén, és ezeknek köszönhetően a megfigyelések és keresések útjai egybeesnek a fényével, egy adott ponton a szerző a fénnel azonosul. Így lehetünk egymás fényei, addig is megválaszolatlan marad a kérdés: "Belépsz-e a nagy fénygubóba?" (Ezra Pound).

¹ René François Ghislain Magritte (1889–1967), belgiumi szurrealista festő

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Amszterdam

az ablakon kinéz

csatornák vizén a vendég
belül a tornácdeszán
alul víz, kacsák, halak, hajó
mozdíthatatlan sátor a csatornán

benéz az ablakon a vendég idegen
barna fény, könyvek és díszletek miközben
nincs titok útra vált a rész belőlem
előle nincs mit rejtegetnem

elúszik mindennap a vendég
mutogatnak mint táj mint tájkép
arcom kép vicsorgok ki az ablakon
alul víz, kacsák, fényekbe fülő esték

a csatornán ahol lakom naponta vendég
hajónyi díjbeszedő úszik el
Amszterdam a hajóm városa
Amszterdumban én naponta vendég

A szófúrta padlódeszkák

Recsegnek a szófúrta padlódeszkák,
szólyuggatta lécekről a máz
lepattogzik lassan,
s beindul a korhadás:
a mélyben üregek, vak odúk,
holt szálkák völgye.
Tölgybegyalult réseken
világít át a rothasztóbogár páncélja,
ő, minden fák enzime,
aki késpengék zuhogását készíti elő,
hogy hajnalonta csattogjon a deszka,
hogy gyakorolhasson a késdobáló.

A gyógyszerész és a vándor

A gyógyszerész egy titkos kamra mélyén
porrá zúzott növényeket rejteget.
Nem használja fel, még nem,
de olykor, holdtöltekor kikémlel az ablakon.
(Egy-egy szemcse bukkan csak föl váratlanul,
s látogatókat vonz, kik mit sem tudnak róla.)

A könyv egy vándorról beszél,
ki néhány pillanatra tűnik majd elő,
mosolyog, s a gyógyszerész
egy kéregdarabot talál helyette
földre ejtve, mire odaér.

A könyvből néhány lap hiányzik.
A vándor eltűnt, ahogy írta van.
A gyógyszerész — kéregdarab kezében —
vissza indul, és ki tudná,
mi jár akkor, ott fejében.

SZERÉNY MÚMIA 207

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince 2002

RICHARD WAGNER VERSEI

Éj

A gyerekek újságot olvasnak. Nézz rájuk, égbolt.
Háttal a világnak hatol
be az éj a hisztérikus
városba.

Pusztaság. Véres foltok a bőrön.
A magányos önmagával társalog. Talpra
ugrik. De azt mondják neki, hogy hallgasson.

Mégis hangosan beszél. Hangosan
és fenyegetően. Egy kitalált
nyelven. Távoznak a gyerekek.
És én is.

A szél verse

Ismét divatba jött a trapéznaadrág.
És a tavasz birtokba vette
a történelem talaját.

A tavalyi év
Egészen jó volt
Alumíniumon és üvegen hancúroztunk

Egymás kezét fogva.
Amikor szivárványt láttunk
Pőre életünk felett

A temetőbe mentünk
Csókolozni. Fiatalok voltunk s
akár a tűzbe is beleugrottunk volna.

A fűben
egy váratlan néma
szélörvény vett minket körül.

Vattacukor

Én is ettem vattacukrot. Meséljem tovább?
A vattacukor kivétel volt a gyerekkor
szabályai alól.

Vattacukor, kiáltották. Elég hihető?
A vattacukor sikeresen túlélte minden
ellenérvet.

A vattacukor volt a legjobb barátom
vagy valami ilyesmi. Emléke
sérthetetlen.

S még ma is édes
illatot terjeszt. Vattacukor suttoztam egykor
esedezve.

***

Egy fehér szobába
újra és újra
visszatérnek a hetvenes évek

Egy fehér szobában
ülész magasan
és pislogás nélkül beszélsz

Egy fehér szobában
balról jobbra
fekete sáv húzódik

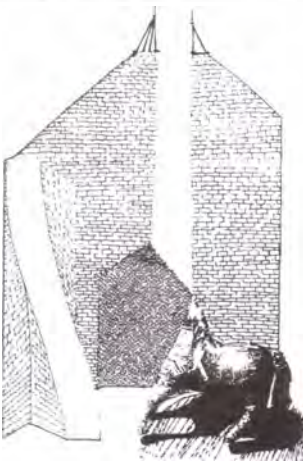
Egy fehér szobában
ez a sáv egyre csak tágul
amíg nagyobb nem lesz mint a szoba.

Tofu

Péntek van, s ki vagyok én?
A saját üzenetrögzítőm.

Nekem ennyi is elég. Én,
a különleges ajánlatok áldozata, elhatározom,
hogy szerény leszek. Majd Isten
megjutalmaz.

Jól ismert
tűlzásaimat teljes mértékben
megbecsülik. Mi történhet még velem?

Pókok

Gyerekkorom házán
elvesztett kövekkel
kírázott ösvény vezet keresztül.

Valaki kiált.
Valaki kiált valamit.
Gyerekjátékok hangjait.

Gonosz játékok hangjait.
Kijöttél,
súgja valaki,
mintha legalábbis titok lenne.

Mintha még létezne
valami titokzatos ebben a házban,
ahol finom pókháló helyettesíti a tetőt,
s mint valami kezek
nagy és puha pókok kapaszkodnak belé.

Alvó emberek

Lélegzet nélkül lebegnek
egy tenyéren amelyik egy helyben
próbálja tartani az éjt

Suttozott hangjaik bátran
hódítják meg a kozmoszt,

erős hangjaik mindig a jövőbe furakodnak,
mire az álom véget ér.

Már véget is ért, mondják a hangok
s azt is hozzátesszik, hogy minden
folytatódik tovább.

Elfecsérelt vasárnap

Az emlékek temploma
csendes vízen lebeg.
Amerikai ruhát viselő kislányok
énekelnek
a közelgő halálról.

Aranyóra

Volt idő
amikor azt mondták
az aranyórát
apámtól kaptam.

Ez már a múlté.
De egyesek még emlékeznek erre
mint egy aranyóra.

Reggel

Nedves a hajad.
Szemed üres,
árnyékot mutat a száad.

Olyan korán van,
hogy meg tudlak szagolni. Még beszél,
makog a bőröd.

Ne búsulj, most hasad meg
a hajnal tojása.
Mi fogjuk újból a helyére tenni.

A városban a madonnával

Minden rendben. Minden jó lesz. Mert megjönnek a jók.
Mire eltelik az év ők is megérkeznek. Fürkészve
végigmérnek és

barátságosan intenek feléd, de azt nem
tudod, hogy ez valójában mit is jelent. A folyón
és a jón túl

található a valóság, amit magukhoz
vettek a jók, mint hajó az óceánt. A luxus
szebb az életnél, valóban szebb, de annál

nehezebb rátalálni. A jóság mégis
a nyomunkban jár, mint egy hűséges kutya,
régén a szájalom kenyerét pusztította. De mindez
már a múlté,

mire eltelik az év, a jóságnak semmi sem
állhat az útjába. Igazán semmi.
A látóhatár kalácsból van. Már meg is érkeztek a jók.

Leporello

Mintha a sötétség végére értünk volna
Mintha megpillantottuk volna a fekete
gyémántot valahol a mélyben

Mintha már mindent tudnánk a tekintetről
Mintha hinni tudtunk volna borzalmas
szavainkban

Mintha tudtuk volna kinek is kell
megköszönnünk mindent
Mintha tudomásunk lett volna belsők
csapdáiról

Mintha ki tudtuk volna ejteni az igent
és az áment

úgy lapozzuk a könyvet,
s úgy tűnik a világ közöttünk nő fel
s aztán végleg távozik.

GORON SÁNDOR fordításai

MIRCEA CĂRTĂRESCU

Lulu*

Rasel, maga a lelkem kérte.
Most már imádkozhat érte.

Tudor Arghezi

Úristen, milyen közel vagyok a
rémhez! Itt érzem magam mellett,
hozzám tapadva, bennem, már
szinte látom is homályosan, bár
megérteni még nem tudom, s ha
mégis sikerülne, nem tudom meg-
mondani, mi is ő valójában - egy
apraxiás beteghez hasonlóan, aki-
nek kezébe adnak valamit, de ő to-
vábbra is habozik, minden ér-
zékeltes úton beszerezhető adata
megvan róla, a nyelve hegyén van
annak az átkozott dolognak a neve,
de ő mégsem tudja fölismerni és
megnevezni. Tegnap gyakorlatilag
egész nap megállás nélkül írtam,
egyetlen korty nélkül, még enni se
mentem le, sőt, egész nap ki se néz-
tem az ablakon. Amikor ma este
eloltottam a villanyt és megmeredt
háttal ágyba bújtam, szemhéjaim
alatt ezer és ezer fényes kris-
tálylapot láttam, egy kéz kacskarín-
gós, olvashatatlan betűivel tele-
írva... Annyira, annyira közel va-
gyok hozzá! Csupán egy ajtó vé-
kony borítólemeze választ el saját
magamtól, vagy... a groteszk? szo-
morú rémtől? Mi lehet az, ami úgy
lelkesít, mint a vénába oltott kábító-
szer? Már érzem azt, amit még
egyelőre nem értek; valami magától
értetődő intúció ez, ahogy az is ma-
gától értetődő, hogy a mandalában
együtt létezik minden. Minden
egyes leírt sorral lehántok egy réte-
get az ajtóról, ami így egyre véko-
nyabbá válik. Már nem tudom
megkülönböztetni a rettegést az
örömtől. Tovább haladok tehát,
gondolkodási szünetek nélkül, to-
vább egészen a végéig, függetlenül
attól, hogy mit találok ott, az iszo-
nyatot-e vagy a boldogságot. De az,
végre, az igazság legyen...

Másnap nagyon korán ébresz-
tetek és kizavartak tornászni. Sza-
ladtunk a boldog és fagyos reg-
gelben, még mindig bódultan, de
hálásan a könnyű, vakító napfé-
nyért, amely átütött a levelek kö-
zött. Lulu ismét az az együgyű alak
volt, mint a sportpályán, nevetsé-
sen alacsony és túl széles vállú,
most épp Fil mellett szaladt és foly-
ton megnevettette őt. Rögtön ahogy
kinyitottam a szemem, ijedten ke-
restem tekintetemmel. Mikor észre-
vettem, noha jócskán eltávolodtam
már érzelmileg a dologtól, ismét
rosszul lettem, mintha olyan érze-
selenítő hatása alatt volnék, amely
megfosztja aurájától a fájdalmat, el-
viselhetőbbé teszi azt, mintha más-
valaki fájdalomról lenne szó. Úgy
aludt, ahogy visszatért az álarco-
bálról, nőnek öltözve, arccal lefelé,
szétvetett lábakkal, mint egy kurva.
Teljesen bemaszatolta a párnát
rúzzsal és szemfestékekkel. Ébresztő
után Cici győzelmi üvöltéssel vetet-
te át magát, groteszk élvezettel
mozgatva fenekét: "Ah, darling, mi-

lyen jó vagy!" "Jöjjenek a néger lá-
nyok, kezdődjön a muri", kiáltotta
Titina is, miközben Papa és Angeru
újrakezdtek a megszállott duettet:
"Föl, föl, ti rabjai a földnek, / föl föl,
te éhes proletár", amelynek refrénje
— s amelyet a hálóból mindenki a
romlottság teljes átélésével tudott dú-
dolni - úgy hangzott, mint egy válasz
a falzettóban, még csak nem is vitat-
kozva, inkább közömbösen és csúfon-
dósan, mintha a propagandaözönre
volna válasz, amelyben élünk, de
amelyik mégsem tu- dott elárasztani
minket: "Tár, tár, tele a tár..."

Utójára ittuk a pergelt cukor
ízű teát, és elkezdünk összecso-
mogni. Kihordtuk mindet az udvar-
ra és kisebb csoportokban vártuk az
autóbuszt. Mindenki boldog volt,
mégis enyhén nosztalgikus, még a
bőröndök is, melyek mellett áll-
tunk, kölcsönöztek nekünk némi
súlyos komolyságot. Mindegyi-
künk fölött ott lebegett egy világ
végének szomorú fénye. Megköze-
lítetttem Savint, aki most Clara kezét
fogta, de ők észre sem vettek en-
gem, mintha nem is léteztem volna.
Savin most is mondott valamit a
lánynak az ő indianizmusaiból:
santana... a villám tükröződése a
reggeli harmatban... A fiú hátulról
ölelte át a lányt, mert jóval maga-
sabb volt, mint a másik. Clara
csöndben figyelte a fiú arcát. Kette-
jük kapcsolata, mely itt, Budilán
kezdődött - vagyis inkább ott, a vi-
rágos völgyben - tovább tartott, ami
hát kevés gimnazista párral törté-
nik meg. Néhány év múlva viszont
láttam őket, mikor a tavasz, a furcsa
nyugtalanúság arra ösztönzött, hogy
hosszú sétákat tegyek azokban a
városnegyedekben, ahol életem el-
ső éveit töltöttem. A Floreasca-i vil-
lában négyéves koromig laktunk,
mielőtt átköltöztünk volna a Stefan
cel Marén lévő tömbházba. Ahogy
beléptem a zeneszerzőről elneve-
zett utcába, mintha elmém mélyére
szálltam volna alá. A tájérzelemmel
telítődött, mely nyomasztóvá válto-
zott, mikor a sárga nyaralóhoz kö-
zeledtem. Beléptem a lengőajtón s
egy álom kellős közepén tértem
magamhoz. Ismertem a széles, ko-
mor, zöldre festett előcsarnokot, is-
mertem a színes olajszagot árasztó
ajtót, amelyen százszor léptem ki és
be, a melankolikus csigalépcső pe-
dig, amely az emeletre vitt, mintha
agyam szűrte anyagába lett volna
faragva. Ájulás, édes és szomorú
bűvölet töltött el ott, a sötét előcsar-
nokban (s amely mégis a memóriá-
nál is régebbi emlékek varázslatos
fényével sugárzott) régi lakásunk,
első életem előtti. Láttam magam
húsba hasító korbács cikázásában,
amint üveggolyót gurítok a padló
mozaikján, balfék módjára lépdel-
ve az ugróiskola keskeny házacska-
iban, színes krétás tenyeremet a
szoknyácska durva szövetébe tö-
rölve... az ablakon bámulva kifelé,
vagy egy sárkányos könyv rajzait
figyelve... Nem emlékeztem vi-
szont sehogy sem magára a lakásra,
nem tudtam, hogyan voltak elren-
dezve a szobák, milyen bútorai vol-
tak szüleimnek akkoriban, noha
mesés részletek, összekeverve az

éveket és lakhelyeimet, néha megje-
lentek álmomban. Mikor kiléptem a
huzatos előcsarnokból, csodálkoz-
va, hogy most sem volt annyi bátor-
ságom, hogy becsöngessek az új la-
kók ajtaján, és megkérjem őket, en-
gedjék meg, hogy szétnézhessek a
lakásban, szóval mikor kiléptem a
nyaralóból, elvakított a napfény,
hunyorognom kellett, és mint ilyen-
kor mindig, szemhéjaimon most is
szivárvány jelent meg... Ezek a
sokszínű fényhullámokon át láttam
viszont néhány éve Savint és Clarát.
Egymás mellett, kézen fogva lép-
deltek az út szélére parkolt autók
szélvédőjén megtört tűző napfény-
ben. Megálltunk a járdán és váltot-
tunk néhány szót. Teniszezni men-
tek, a Studentescre. A gyerekeket
(két fiúk volt) Clara anyjára bízták
a parkban. Nyugisan éltek, mind-
kettejüknek volt munkahelye, es-
ténként eljátszadotak a gyerekek-
kel, sétálgattak egyet-egyét, moziba
jártak néha... Hallották, hogy meg-
jelent néhány könyvem... "Tudod,
nekünk nem igazán van időnk ol-
vasni..." Természetesen, hogyha ta-
lálkozunk még, és elviszem nekik
valamelyik könyvemet... Jólnevel-
ten megadtuk egymásnak a telefon-
számainkat. Mint általában mindig,
az enyémet úgy diktáltam le, hogy
kicséréltem az egyik számot.

Miközben egymást átkarolva,
sporttáskával a hátukon eltávolod-
tak, azt kérdeztem magamtól, vajon
hol vesztette el Savin, aki most ve-
gyésszmérnök a Quadrátnál, egész
örületét? Mit csinált óriási IQ-jával?
Elméjének melyik szivacsos rétegé-
be, amely most bizonyára szétol-
vadt az élet örömeitől, mint álnok
méregtől, szívódott fel a nagy me-
nekülési álom? Szemei, melyek
most olyan tisztává lettek, mint a
Claráé, mint egy emlékezetkiesése-
sé, emlékezetembe idézték azt,
amelyen annyit rágódtam: hogy
nincs nagyobb gyötrelmem, és mé-
lyebb pokol, mint a boldogság.
Mert behatolva a szeretett nőbe, tu-
lajdonképpen a Nagy Behatolást
puskázod el. Hogy a vulva nem az
igazi bejárat, s a vagina nem az igazi
alagút. Savin és Clara egymásba
veszve, mint egy olcsó szibvásár tü-
körtermébe, gyermekeit nevelve
csak ismételtgették az illúziót, elbal-
tázva a szabadulást életük minden
percében, a szexnek áldozva föl azt,
ami csak az elmének jár ki. Kevesen
tudták, hogy létezik az igazi Kijárat,
és hogy az egyedül választja ki az ő
szeretőjét, fölismervén őt a, talán,
egyetlen biztos jeltől: a menstruoi-
zációról. Ez utóbbinak mellőznie kel-
lett a szexuális szerelem valamennyi
hamis alagútját, és önmagába
kellett visszatérnie, férfinak és nő-
nek kellett lennie egy időben, és ön-
magával kellett szeretkeznie az
agypalota szörnyeteg magányá-
ban. Ott, az agy központjában, ahol
ama éjszaka víziójában jártam, ott
volt az igazi szex és a labirintusszir-
mú rózsza közepe. Ott van a Kijárat
egy másik világ felé, mintha min-
den ember minden agyveleje sziget
lenne, mely átúti az univerzum csil-
lagos egét, hogy újabb, elgondolha-
tatlan egek felé törjenek csúcsai.

Akik voltak már ott, mindörökre
magukon viselik a stigmát. A bol-
dogtalanság lett a szemöldökük
közötti briliáns örökre. Magányo-
san és mellőzötten nekik kellett föl-
térképezni a Mennysországot ha-
talmas, örült, olvashatatlan Köny-
vek aranylapjain. Férgekkel teli te-
meiket hallucinációkkal tömött
kéziratlapokra zuhanva fogják
megtalálni romos manzárdszobák-
ban, ahol nem is gondolta senki,
hogy ember is élhet...

Meglehet, hogy ezeket gondol-
tam akkor is, a táborból való távo-
zásunk napján, mosolyogva nézve
kettejüket, de mosolyom most sem
sikeredett gúnyosra, ahogy szeret-
tem volna. Vagy meglehet, talán,
hogy a múlt éjszaka revelációjától
belül még mindig összetörve, érez-
ve még annak a szörnyű alámerü-
lésnek az örvényét, melyet fan-
tasztikus fölemelkedés követett,
már nem sikerült nekem semmi,
csak üresen bámultam gondolatok,
vágyak nélkül. Meg aztán nehéz is
lett volna összeszednem magam,
mert egy idő után, a nemtörődöm
banda is elkezdte a maga énekek-
ből és csujogatósból álló program-
ját: "Üdvözlő a régi Trója: Hó, ha! /
S még egyszer, hogy föl ne rója: Hó,
ha!" "Nem jöttél a Cantemirbe?
Kapt be!" Mikor az autóbusz hatal-
mas porfelhőben begördült a tábor
kapuján, fölragadtuk bőröndjein-
ket, s odavonszoltuk az ajtóhoz,
amely sziszegve nyílt ki előttünk,
hogy égett gumiszaggal árasztson
el minket. Nekiveselkedve mász-
tunk föl, mindenki több helyet fog-
lalt el egyszerre, barátait hívogatta
nevetve és sikoltozva... A lányok
égnek meresztették szemeiket, és
levegőt fújtak be melleik közé, le-
választva blúzaikat izzadt testük-
ről, eljátszva, hogy ájulnak el a me-
legtől. A gitárokat ismét kiemelték
khaskászó huzatukból, mely tele
volt jelvényekkel és feliratokkal
(Make love not war), mahagóni fe-
nekük épp olyan volt, mint az érett,
édes nőké, akik az éneklők lábaira
ültek. A tanárok egymás felé hajol-
tak az üléseken, szemüvegeik szá-
rát igazgatták és megszármolták a
diákokat. A tábor tarka és titkos
világával úgy ment el mellettük,
hogy nyomot sem hagyott felnőtt
agyukban minden egyes évvel, ami
eltelt, újabb réteg mély rakódott
koponyájuk belső falára, egyre szo-
morúbbak voltak, egyre kevésbé
lelkesek, mintha egy szájukban
hordott műfogsorhoz hasonló pro-
tézis váltotta volna föl vásott érzel-
meiket, az elhalt idegekkel meg-
szült gondolatokat, abszurd életük
egész paradontoizását.

Az utolsók között szálltam föl a
buszra, s mikor már leültem, csak
akkor vettem észre, hogy a hálóban
hagytam az éjjeliszekrényen az Át-
változást. Hogyha hátul foglaltam
volna helyet, lehetetlen lett volna
leszállnom, mert az egész folyosót
kazalba rakott bőröndök és táskák
foglalták el. Megkértem a sofőrt,
hogy várjon, és az udvarház felé
rohantam. Teljesen üresen és elha-

>>>>> folytatás a 10. oldalon

>>>>> folytatás a 9. oldalról

gyatva, mint egy hatalmas kagyló a kihalt tengerparton, mint egy koponya, amelyből a gondolkodás és az örület már régen elillantak, az épület öntudatlanul zúgott, fenyegetően, ahogy azok az idegen helyek zúgnak, melyeken gyermekkorodban kell áthaladnod. A háló, ágyneműtől megfosztott ágyaival, újságokkal, csomagolópapír galacsinnokkal a padlón elviselhetetlen szomorúságot árasztott. A könyvem a földön hevert, összetaposva, meggyűrődött lapokkal, porosan. Fölemeltem, és kezembem tartva leültem a koszos, csíkos matracra ágyamon. Üresen bámultam a semmibe néhány percig, és egyszerre a kín, életem határtalan kínja mint egy tályog, úgy fakadt föl, zokogó sírásban törtem ki, arcomhoz szorítva a nyitott könyvet, könnyel és nyállal nedvesítve be, olyan kétségbeesetten, amilyen azóta sem voltam, amilyen csak fiatalságod iszonyú korszakában lehetsz. Végigdőltem az ágyon, és tovább sírtam néhány percig, egyetlen gondolat nélkül, míg az az érthetetlen fájdalom csitult kissé. Kimentem a fürdőszobába és lemostam könnyektől és portól maszatos arcomat.

Újra fölszállva a buszra, s a banális, vidéki tájat bámulva, a komor mezőket és dombokat, egy-egy gyermek vezette tehenet a kamillával teli árokparton, végig kellett hallgatnom ismét az énekek és csujogaások teljes repertóriumát. Az udvarház, a szobor és a park mélyen mögöttünk maradtak, üresen, mint egy bevérzett csapda.

Néhány órán át csak bámultam kifelé az ablakon, egyetlen pillantra sem fordultam kollégáim felé, akik túlárado jókedvvel daloltak. Valahol az autó végében fáradhatatlanul harsogott Lulu rekedtes hangja, olyan életerővel, hogy a búzavetések és falvak vonulása fölött kirajzolódott retinámon a képe. Arcátlan, trágár vigyora még éveken át felidéződött emlékezetemben, mint egy köldökszínór, amely ahhoz a bennem lévő Viktorhoz láncol, amely rég széthadadt bennem, de aki folyton néz engem a tükör még tisztább levegőjén át. Hozzád, Viktorom, egyetlen barátom, az egyetlenhez, akinek ezeket a bizarr sorokat írom, bemaszatolva a fehér papírlapokat, mintha vérrel és gennyel szennyezném be a seb fölötti gézkötést. Te tudod, mi volt az én életem azután. Egy év a seregben, aztán az egyetem, a sikeres elbeszéléskötetem, amely megzavarta agyamat, aztán a regények, a központi fekvésű lakásom, a Peugeot-m... És Delia, egyebek mellett. A zsenikor összes képzelgése lemaradtak valahol az idő sűrűjében, de nem haltak meg, mint a Savinéi. Mert még itt van Lulu. Az undor és az örvény, melyek szanatóriumról szanatóriumra üttek. Pszichoanalízisnek, pszichotropiának, szexnek, italnak ellenszegülő neuroziszom. S amely, félek, ennek az utolsó megoldási kísérletnek is ellenáll majd, ennek a szoros szöveggötésnek, ennek a szövetségötésnek, ennek a

gyérszövetség és komplikált szövetségnek is, mely olyan, mint a géz vagy mint a pókháló...

Mikor meghallottam, alig egy évre budilai találkozásunk után, hogy Lulut baleset érte valahol a Calea Rahoveien, villamos kerekei alatt lelve halálát, a kiskanalat tartó kezem megdermedt a levegőben, és rémülten néztem Michire. Véletlenül találkoztunk a meleg tavaszi fényben a Stefan cel Marén és beültünk a Szegfűbe. Kissé zavart katonásra nyírt hajam (egy háromnapos eltávozáson voltam éppen), de örültem is, hogy újra láthatom volt kolléganőmet, aki mindig tetszett nekem, s aki egyébként néhány hónap múlva az első nő lett az életemben. Egy hülyeség, az, hogy picit magasabb volt, mint én, vetett véget kapcsolatunknak. De abban az áprilisi fuvaltatban be nem teltem rúzsos szájával, melleivel, melyek ott domborodtak magas nyakú pulóvere alatt. Ettük süteményeinket a virágos teraszon, és természetesen, volt kollégáinkról dumáltunk, a IV. F-ről: mit csinál a Halott, hol van Cici, kívül jár Calceola Sandalina... A fiúk mind a seregben voltak, a lányok a felvételre magoltak... És egyszerre Michi édes, kacsorú arca, mely csodálatosan megnövesedett mióta nem láttam, gondterhelte vált (de azért nem túlságosan az a kifejezés volt az arcán, amelyet akkor öltünk magunkra, mikor olyasvalaki haláláról beszélünk, akit ismertünk, de nem álltunk közel hozzá), és gyorsan elhadarta nekem, mintha nem akarta volna elrontani azt a kellemes delutánt, hogy Lulu meghalt. Akkor, azon a virágládákkal körülrített teraszon, a csodálkozó Michi és a kiszolgáló és néhány, aprópénzt számoló kölyök szeme láttára volt az első rohamom azok közül, amelyek aztán életemet Lulus és Lulutlan periódusokra választották szét földre zuhant ég, szégyen, büntudat és határtalan csömör keveredtek válogatatlanul, melyeket zokogó sírás s végül eszeveszett rohanás követett. Néhány napig nem aludtam és nem ettem semmit, csak hevertem az ágyon, ezer látomásban és gyöttrő visszajátszásban emésztve Lulu halálának két forgatókönyvét, anélkül, hogy meg tudtam volna ítélni, melyik a valóság és melyik csak hallucináció: a nővé változott Lulué-e, amint mászik fölfelé a pókháló-alagútban, kővé dermedve a hatalmas szörny pillantásától, hogy aztán kivégezve és kiszíva lógjon száraz héjként, fölakasztott babaként a csillogó szálon, az elmém mélyéről támadó huzatban ringatózva; vagy Lulué, a vidám kölyöké, egy számára túl rövid ujjú ingben a villamos lépcsőjén utazva, noha a villamos majdhogyanem üres volt, amint a megálló oszlopának csapódik, s a villamos acélkerekei alá zuhan... Heteken át, mesélte tovább Michi, feketébe öltözött férfi és nő kereste föl a baleset helyszínét, hogy égő gyertyát ragasszon a villamossínekre...

Valamiféle rózsaszínű, alko-

nyati, alig érezhető pára kezdte beszínezni a levegőt, amikor Bukarestbe értünk a piszkos periféria után. Egy autóbusz-remiz, egy benzinkút... A járókelők nyüzsgése a csúf, egyforma tömbházak között a gödrökkel teli utcákon... Az autóbuszoknak egyre gyakrabban kellett megállnia a pirosnál. "Egy bordélyban tegnap este / Enyém lett öt kurva teste..." üvöltötte most mindenki a buszban, melyben egyre elviselhetetlenebb lett a levegő. De, hála istennek, egyszer ennek is vége lett. Rátértünk a Dimitrovra, aztán a Viitorra és megálltunk a líceum udvarán, ahonnan egy hete elindultunk. Nem búcsúztam el senkitől. Egyedül indultam haza a sárgán csillogó alkonyatban, nehezen cipelve magam után a bőröndömet. Útközben szörnyű látvány tárult eléem, hogy aztán mélyen lelkembe ivódjon: egy régi ház romos alapját pillantottam meg. Az emeleten ki voltak törve az ablakok, a kék zsaluk rothadtan lógtak egyetlen sarokvason, a kitört üvegű üres ablakokon át látszottak a vulgárisan festett, a képek nyomát sápadtan őrző falak. Hátérbe újabb omladék, kátrányfekete kovácsoltvas rácszattal, és a rács fölé nőve, de a sárga alkonyatban éppolyan feketén egy karcsú, édes nyárfá, amint az ég felé nyújtja lángsörény-üstökét. Elnézve ezt a képet, az intenzív feketét az alkony sárgáján, amelyet már láttam egyszer, ugyanazzal a nehéz szenvedéssel töltött el ismét, mint Budilán. "Miért angyal? Jött csak az éjszaka", szavaltam könnyek között, "a fák között egykedvűen lapozván. / Álmában rezzent némelyik tanítvány. / Miért angyal? Jaj, jött az éjszaka. / Az éjszaka megjött s nem volt szokatlan." Ha zaértem, csöngettem lakásunk ajtaján, mire szüleim (két idegen) ajtót nyitottak, majd megöleltek. Az előszobában hagytam a bőröndöt, szórakozottan elmeséltem, hogy milyen volt a táborban... A tévében valami abszurd dolgot közvetítettek éppen, már azt sem tudom, micsodát. Megfürödtem, és végig sírtam a kékes, forró vízben...

Egyszerre robbant szét az agyam, szívem, nemiszervem! Darabokra szakadtam! S darabjaim is darabokra vannak szakadva! Úristen, nem tudok már szuszogni sem, mert torkom gyűrűről gyűrűre, porcóról porcra szakadt szét. Bordáim átütik mellkasomat, koponyám parietális részre tört szét, rostacsontra, ékcsontra, nyakszirtre, s ezek úgy hullnak alá, mint fajszerdarabkák. Veséim húsnyelvek és hárták viharában csillognak. Rongy vagyok, foszlány vagyok!

Olyan helyen jártam, ahol még soha senki. Emlékeztem arra, amire senki nem emlékezik. És sejtettem, mindig is sejtettem! Most már tudom, mikor a megszállottság hulláma visszavonult arcomról, hogy sosem volt hügom, eszembe jut most a lomtárban talált, megsárgult gumiszalaggal összefogott szőke hajfürt ernyedtsége. Voltam, voltam már ott! Láttam magam úgy, ahogy akkor láttam (egy másik élet-

ben, egy szörnyű szobában, melynek egyetlen éles sarka sem volt, és sárgás fénnel volt tele) a kopott ezüsttükörben. Az utolsó ajtót is kinyitottam.

Vérem most bizonyára levegőörvényekkel van tele és oltógymorszigetekkel. Nyirok-, nyál-, epe és spermacsikók szabadlák keresz-tül-kasul. Arteriális rendszerem mos repedt, mint a régi gázvezetékek, s mégis uralnom kell szívem örült dobogását, agyam összehú-zódását és tágulását, ahogy adrenalin-pumpálja tele testemet, s jó-zannak kell maradnom mindvégig. Legalább egy pillanatra szembe kell néznem a drámával. Aztán a vérzés eláraszthatja agyam földal-tati járatait, szétspriccelhet inyem-ből és orromból ezekre a lapokra, hogy latyakossá változtassa őket, s hogy vérem egy ötödik belső nedv-el telítődjék, a tinta kék üdítőitalá-val. Rám találhatnak úgy, ahogy mindig akartam: rég széthadva, levegőkönnyűen, kézírataimra bu-kott fejjel, hozzáragadva, eggyé válva azzal... Ó hús a húsból, én szöveg az ő szövegéből...

Tegnap este történt egy héttel azután, hogy elkezdtem tapogatóz-ni a sötétben. A reggelek az írás szörnyű munkájával teltek; estén-ként a fekete csöndet hallgattam a hatalmas előcsarnokban, amelynek ablakain túl egész idő alatt hava-zott, mint egy celluloid-gömbben. Két éjszakája már nem hallottam padlóm alól semmi zajt, annak elle-nére sem, hogy néha végignyúltam a deszkákon, és fületem rányom-tam a mocskos fára. A nő testének emléke, amelyet simogattam, ka-romba szorítottam, megterméke-nyittem, és amelyet meg is ü-töttem, azon a bizonytalan éjszakán megörjített az izgatottságtól. Teg-nap este nem bírtam már tovább, és kirohantam szobámból pulóverben és papuccsal a lábamon. Dideregve lépkedtem lefelé a lépcsőknő a hő-torlaszok közt. A terméskőfalak hi-deget és magányt árasztottak. Be-esteledett. Nagyon messzire, egy domboldal élén egy ház fölgyújtott lámpái világítottak. Semmi más nem árasztott fényt azon kívül. Is-mét ott álltam remegve és behavaz-va a gyöngyházzsínű ajtó előtt, a-mely felhőlyagosodott a nedves-ségtől. Egy nagy, rozsdás lakat, a-melyet azelőtt nem láttam, lógott az ajtón, satnya láncszemeket tartva össze. Rátapasztottam fületem a nedves ajtóra. A megfeketedett fes-tékhőlyagokon magányos hópely-hek lebegtek.

Először nem hallottam semmit, még a csöndet sem, mintha a benti tér kompakt, összefüggő valamivel lett volna tele. Lassan-lassan vi-szont, mint egy elsüllyedt világ szörnyű üzenete, mint egy félelme-tes állat mormogása, kivehetővé vált valamiféle monoton zaj, mint-ha egy régi vetítógép sercegése lett volna, s amelyet égnék álló hajjal úgy hallgattam, mint egy prófécia beteljesülését... Rávettem magam az ajtóra, mintha hisztériás roham tört volna rám. Szétpotyoltam ökle-imet az ajtón, vállammal feszültem

az ajtónak, üvöltöttem a tehetetlenségtől, míg már hangom sem maradt. Üres voltam belülről, mintha az ajtón túl, amely rázkódott minden egyes ütésre, egy számomra kedves ember elképzelhetetlen kínzásokat állt volna ki. Nem tudom, mennyi ideig dörömböltem azon a komor kapun, de nagykésőre a lakat váratlanul engedett, és széttört láncszemek lehullásával sikerült bepillantanom a szélesre tárult ajtón át a szobába.

Lassan átléptem a küszöbön, melyet egyszerre pislákoló, szépiasárga fény világított meg, mint egy irreális füst. A sercegésben és nyirkorgásban, ahogy tekeredett le a régi filmszalag, fölismertem gyermekkorom szobáját, a megalázóan kifestett falaival és állandó "szereplőivel" - pálmák, palmafák mellett föl a mennyezetre: az építőkövek között szétszórt fekete-fehér filmkockákkal a padlón. Nagyon lassan, szétoldódva a felindultságban, megközelítettem a kislányt, aki egy rongybabával foglalatzkodott, amelynek vonásait golyóstollal rajzolták megindítóan az arc vászonkőrebe. Mikor elébe értem, egy szorere fölemelte rám a tekintetét. Úristen, hát hogyan ismerem meg? Hogy tudtam annyi ideig tévúton bolyongani? Hiszen azok a fekete, magabiztos, hosszú szempillájú szemek az én szemeim voltak, ahogy annyiszor láttam a tükörben, legelső gyermekkoromban, hogy aztán oly hosszú időre elfelejtsem őket. Az az idétlenül összefogott copfú lény, ahogy ott állt kezeslábasban, melynek mellzsebén egy rajz virít, most már tudom, én voltam. Most már emlékszem is (de vajon emlékezésnek nevezik ezt az ájulást, a nosztalgiázás álcájában megjelenő föloldódást?) azokra az ősrégi fényképekre, melyeket a két éve megtalált csomagban fedeztem fel, emlékeztem anyám furcsa szeszélyére, hogy négyéves koromig kizárólag lányként öltöztetett, későbbi habozására, hogy első éveimről beszéljen, amikor mindannyian abban a Floreasca negyedben, zeneszerzóról elnevezett utcában laktunk... Most már tudom, miért jutottak eszembe olyan gyakran a nedves, hatalmas vöröslő egü reggelek, mikor anyám kezét fogva egyenesen a nap bíborgómbje felé haladtunk a város egyik ismeretlen, omladozó kerítésekkel, hatalmas, kimérákat ábrázoló bronzszobrokkal teli részében... "Elmegyünk Ancutához, hogy az ő játékaival játszunk", mondta mindig anyám, de én tudtam, hogy nem ez az út vezet unokahúgomékhoz. Egyre jobban féltem. Egy gigantikus épület elé érkeztünk, ezernyi ablak csillogott magasztos keretben, egy olyan hatalmas kapuhoz, amelyik akkor - ahogy a két hatalmas, urnákra támaszkodó meztelen gipsznő között állt - számomra egy másik világ bejáratát jelentette. Légy jó fiú, mondta még anyám, és magamra hagyott, hiába bögttem utána, egy végtelen folyosón, egy fehér ruhás nő gondjaira bízva. Egy érdes lepedő-

jú asztalon találtam magam, vakító, égő teli tányér alatt. Aztán heken át sítam szoknyáim és babaim után, amelyek örökre eltűntek...

Mindezek egyszerre jutottak eszembe, egy évek óta hatalmas erőfeszítéssel összenyomott rugó óriási erejével, amikor feloldódtam a titkos szoba boldogságában és szenvedésében. Üdvözlómosollyal az arcán a kísérteties gyermek föl-emelkedik és átöleli derekam, aranyhalántékú fejét derekamhoz szorítva. Drága ikertestvérem, elveszett és újra megtalált húgom! Hosszú ideig maradtunk így, egymáshoz bújva, az elme gyöngéd fényével borítva.

Aztán rejtekéből egy harmadik lépett elő, egy szinte jellemvonások nélküli alak, mintha egy női harisnyát húzott volna fejére, és fülembe súgta azokat a szavakat, melyet immár sohasem felejték el. Életem főtelmes drámája. Szörnyeteg, halaszterű gyermek múltam legközepebből. A seb, amely immár valóságos helyére került, tíz évvel Lulu előtt!

hány szó csak egyetlen alkalommal hangzott el, ahogy - végre! emlékszem rájuk! - valóban hallottam őket gyermekkoromban, hét évesen. Fölismertem most Dan hangját, a Bolond Danét, aki szomszédom volt a Stefan cel Marén, s akinek az édesanyja olyan magas volt, hogy arcvonásai is elvesztek valahol fön a kékes ködben. Emlékszem, mint hajnali emléközönben, mindenre, mindenre! A szörnyű jelenetre, amely megváltoztatta életem folyását, miután két évvel azelőtt életem megjárta már a szex élő út vonalát, mintha egyszerre egy tükör másik oldalán találta volna magát...

Magukra hagytam a két gyermeket, hogy az örökkévalóságig birkózzanak egymással: áldozat és hóhér, diadal és összeomlás, magasztos és aljas, arkangyal és megnyomorított, és elrohantam becsapva magam mögött az egyszerre véres emberi szervek rakásával változó ajtót, de végre, Uramisten, végre MEGGYÓGYULVA!

Kass János grafikája

Az a néhány szó, melyeket egyetlen gesztus követ - kezemet erőszakkal húzza nemiszerve felé -, s amely előidézte a neurozísomat, amely fölprózta tudatomat, s amelyet Lulu (a budilai fantom koszos miniszoknyás képében) csak elleplezett előlem, de amelyhez épp Lulu segítségével jutottam el, az a né-

Ki vagyok csavarva, mint a citrom, de meggyógyultam. Néhány perc múlva itt hagyom ezt a szép és meleg, erdővel ölelt nyaralót, az angyalal való harcom kalcinált színterét. Kész a bőröndöm. Az ágynemű az ágyon, pokrócba kötve. Először szellőztettem ki, mert elállt a havazás, s olyan szikrázóan

éles a levegő, mintha a messzeségben fölsejlő kék hegyeket és a fenyőtűleveleken játszó napfényt lélegezném be.

Csak a papírhalmot nem pakoltam a bőröndömbe, amelynek utolsó oldalára írok néhány utolsó sort. Szédelegve hagyom el a nyaralót, de élve. Autóba ülök, és végigmegyek a Sinaiáig kígyózó úton. Leereszkedek a Prahova völgyébe, amely hirtelen, kommersz módon táru ki előttem, mint egy összehajtható turistatérkép. Nyaralók a domboldalakon, cementgyárak, fűrészfűrűraktárak, a vasúti átjáró hídjai. A Kárpátok lába után szürke-átlátszóvá válik a levegő, majd enyhén patinássá az este előérzetétől. Henger alakú, négyesével összeragasztott silók. A kőolajfinomítók lángjai. A behavazott alföld, amely fölött ott lóg a rubinvörösre változott nap. Az országgal párhuzamosan futó vasúton egy vonat tízesével szórja ablakaiból a fényt. Víztoronyok, amelyeknek tetőjére mintha repülőcsészéaljak szálltak volna le. Cigányfalvak, elrongyolódott sátrakkal, nejlonnal bevont kőberes szekerek a falu szélén. Magasfeszültségű oszlopok, amint átlósan szelik át az alföldet, tele varjúval. Autók előtttem és mögöttem, ahogy előzgetik egymást, mint valami játékban. Az autómagában - kedves Joe Dassinom. És folyton friss és hideg levegő áramlik be a félig letekert ablakon.

Aztán a város, amelyet a roska-tag épületek tömkelege és a szaporodó szeméthegyek jeleznek előre. Gödrökkel teli utak, tömbházak, szegényes kirakatú üzletek. Mindenütt nyüzsgő embertömeg, subákba és nadrágokba bugyolálva... Percről percre fékezés, megállás a pirosnál, aztán szűk utcák, néhányuk egyirányú... A régi, két világ-háború közt épített tömbházlakás. Delia mindig hamis, de érzéki mosolya. És a kutya és a szerencsétlen Dionisie Radauceanu. És a bridzsklub. És a műholdról jövő filmek.

De mielőtt végleg otthagytam volna a nyaralót, győztesen (hiszen nem ezt jelent-e nevünk?) és legyőzve, ragaszkodtam ahhoz, hogy még egyszer láthassalak, Viktorom. Kimentem a fürdőszobába, és újra megpillantottalak a tükörben, ahogy egész héten át téged kerestelek. Száraz, barnás arcodat, figyelmes és szigorú tekintetted. Az örök alkonyatot, amely úgy öleli körül fejedet, mint egy glória. Mellettem maradsz-e mindig? Vagy magamra hagysz, ahogy minden fiatal elhagyja azt, aki lassan föloldódik a felnőttiségben?

Mielőtt elmentem volna, arcod fölé gözt leheltem, s fölírta ujjammal a tükörre

ELTŰNSZ.

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ fordítása

* Részlet az azonos című regényből

¹ Rainer Maria Rilke: *Az Olajfák kertje*. Vas István fordítása

LÁSZLÓFFY ALADÁR A lábon járó gondolatmenet

Ha az előző vad korokhoz képest aztán a XX. század minden rekordot megdöntött országok felosztásában, a magvetőhöz hasonlóan szórta szerte a kultúra hordozóit is. Szinte minden nemzet, nyelv, addigi civilizáció megérte és megszenvedte az emigrációt, a politikai megosztást. Kilencven éve született Szabó Zoltán (1912-1984), akinek neve a nagy vízvázalásztól, a második világháború előtt is, után is fontos fogalmakhoz kapcsolódott, mielőtt végleg felkerült a kor falára, külön fogalma lett irodalmi és politikai szótárunknak. Szabó Zoltán, egyik lábon járó gondolatmenetünk, egyetemességünk számára gondolta újra a sorsunkat. Az íráson túl kiváló és fontos előadója is volt korának. Egyike lett azoknak, akik 1948 után, amikor annyiszor tették fel a sértő kérdést, ahányszor csak provokálni lehetett vele, arra azt válaszolta egész Európa-vándor lényével és eszméivel, amit környezete, szövetségesei, tanítványai, hallgatósága

vártak: a történelem "globálhatja" felettünk a földrajzi és politikai határokat, válhatunk s válnunk is kell poliglottá és multikulturálissá, de ezen a nyelven és hullámhosszon maradván! "ÉN nem vagyok magyar?" és "Ki a magyar?" variánsok közepette, a meghagyott "magyar ország" (az ő fogalomteremtője és használata, hogy jelezze: mennyire nem ismeri el gulág-Magyarországot, határain belül megkezdődött egyetemes szellemi földönfutásból, többek között az ő tartása hozta létre odakinn a "földönfutás egyetemét", az élő világ-irodalomhoz kapcsolva a magyar kultúra múltját s jövőjét. Itthoni hatásukat megtilthatták vagy késleltethették, mint a hazatérhetetlen Mikesét, de Szabó Zoltánnak köszönhetően is történt meg az, ami egyetlen előző politikai emigráció esetében sem: hogy ez a kinti "összetartás egyetem" a fél-évszázados átmeneti korban mégis itthon is tanított, hatott, áthidalta a megtagadott európaiság felé. Életművének része: a népi írók mozgalma — fogalom, a Szerelmes földrajz — fogalom. A tardi helyzet (amelyért perbe fogták 1936-37-ben) — fogalom, és ma szobra áll Magyarországon, ahova mint Mikes, élve soha vissza nem térhetett. Kint született életmű-része igazán meg "haza sem tért."

SZABÓ ZOLTÁN

Rákóczi útja

"A király ugyanakkor lett szerelmes Louise de la Vallière asszonyba, amikor Versaillesba; a két szerelem közül a második tartott el holtig" — kezdte szórakoztató könyvét egy angol író-nő a napkirályról, akit hitvesi hűség palotájához se fűzött: Versailles el-elhagyta — alkalomadtán vagy változatosság kedvéért —, hogy Fontainebleaut, Marlyt vagy Cagnyt sugározza be jelenlétével. Annak a magyar embernek, aki mindenkor kapott szállást, mindegyik palotájában, ha az udvar odament — föltéve, hogy igényét időben bejelentette — "Fontainebleauban szép lakosztályt tartott fenn" —, ahogy a király kegyeinek figyelmes és szemes lajstromzója, Saint Simon, feljegyezte; a magyar és erdélyi rendek fejedelme minden oroszok cárijával is a fontainebleau kastélyban találkozott utoljára; az, hogy egymással mit beszélhettek, legelénkebben Vireck és Kniphausen urakat, a császár ügynökeit érdekelte.

Az utókor, ha hálás, szoborral egyszerűsíti, célja szerinti pózba, a történelemben embereit. A Rákóczi-szobor a fejedelemből a vezért mutatta, ahogy harctéren vagy sereg előtt a lovát ugratja s Péter cár névapart lovasszobrának tenyerestálpas utánzata volt: orosz golyóktól kapott sebeket a ló és a lovas 1945 napjaiban. Ez a szobor a magyar fejekben fokozódva egyszerűsödő Rákóczi-képet nem befolyásolta olyan mértékben, mint a "Talpra-Magyar" elszavalásának bronzbaöntött tartása a Petőfi-képet, vagy a kardmarkoló és karlendítő retorika Kossuthét. Rákóczi nevét az egymást követő korok változó erővel s tartalommal eszményítették, azóta, hogy az egykorú rigmus egy paraszti siratóének lejtésével jajongta el:

Jaj, Rákóczi, Bercsényi,
Vitéz magyarok vezéri
Bezerédi!

Kurucversek mindig generálisaival emlegették s ritkán emelték hadnagyai fölé... Magános eszménynek, már az utókorban, Petőfi lökte fel, szokott erejével s lendületével, fel egészen az égboltig:

Hazánk szentje, szabadság vezére,
sötét éjben fényes csillagunk,
Óh, Rákóczi, kinek emlékére
Lángolunk és sírva fakadunk.

Az ellentétek valahol az igazat mondják: arról, amit a Rákóczi-sors kelthet fel a magyar utódban, ha kora forradalmas. Hetven év múlva egy új költő új poétaceruzáját megint "politika és szerelem" hajtotta, de neki e csillag fénye más:

Üzenhetek már utánam
Kézmárk hegye, Majtény síkjá,
Határ szélén botot vágok,
Vérem többé sohse issza
Vesztett népem vesztett földje:
Sohse nézek többé vissza...

Az Ady-látta Rákóczi sértődött ember: duzzogó, durrásan az: ilyen országban, ilyen néppel nem érdemes vezért játszani, inkább visszaadná, megtorlasként, a fejedelmi babaruhát?

Egy újra új kor új szelleme, egy új világháború előtt, 1939-ben, megint más eszményt láttat Rákócziiban, hála Veres Péternek. Őt akkoriban a nacionalizmus szocializálásának vagy a szocializmus nacionalizálásának kíváncsisága foglalkoztatta s a magyar faj ideáltípusa is: "van magyar jelleg, amit megláthat mindenki: utcán, mezőn, munkában, vasárnap, szerelemben, házasságban, népköltészetben, népzeneben, népművészetben, egyáltalán a közösségi élet minden ősi megnyilvánulásában."

Kétségkívül a szerelmet lett volna helyesebb kihagyni: ez ősi életmegnyilvánulás ugyan, de ritkán közösségi. A szavak is jelzik

— érvelt tovább Veres Péter meggyőzően —, hogy minden népnek megvan a maga saját külön szépségideálja. A szépségeszményre nem talált példányt, de a férfitípus meglelésében a női nem megsegítette:

"A mi vidékünk parasztlaszonyai — írta — Rákóczi Ferencről nem igen tudnak semmit, mint szabadsághősről. De a falusi házakban itt-ott látható képei után tudják, hogy »nagyon szép ember volt«. Pedig Jókai szerint Saint Simon gróf azt jegyzi fel róla, hogy »arca kellemes, bár tatárjellegű«. Vagy éppen azért szép a magyar asszonyoknak? Úgy látszik a turáni faji hatás sok-sok nemzedéken és rengeteg keveredésen át is visszaült..."

Dicséretes szándéka az volt, hogy a magyar ideáltípust népisocialista módon, vagyis a legszegényebb parasztnép ízlésbeli igényei szerint határozza meg; a balmazújvárosi hölgyválasz egy katasztrális-hold-milomosban jelölte ki az agrárproletár-férfieszményt.

Rákóczi birtoka egymillió kétszázezer holdra rúgott. Menyasszonyának kétezer mázsa liszt árért vett ékszer, nászajándékul. Tizenöt éves volt a mánka. A szécsényi országgyűlésen harminchat asztalnál, hetvenkét fogásból álló lakomával traktálta a megjelent rendeket — mondja adatait anyagi helyzetéről a történelem... Rákóczi írásainak olvasója azt a mély megindultságot érzi a legjellemzőbbnek, amivel a magyarországi háborúról szóló emlékirat elején a szegény nép sorsát szóba hozza, s a mezítlásosok is aligha pusztán földesúri parancsra maradtak hívek az ügyéhez... S ha éppen fajtáját akarjuk kutatni: csakugyan törzsökösebb magyar volt, mint a későbbi mánások bármelyike.

Nagyobb úr is! Ősei között nem egy fejedelm volt. Nemcsak atyja volt Erdély fejedelme, azzá lett anyjának második férje is; Saint Simon, aki herceg volt, nem csupán gróf, őt is szívesen emlegeti. A malcontensek érdemes vezetőjét emberileg az tette érdekessé Franciaországban, hogy egy közkedvelt és népszerű író novellahősnek tette meg: az elbeszélésben a nagyúr, "ce fameux Tekeli", óraszekrényben csempésztette be magát a szultán háremébe, de ott a sok feleség közül csak egyet akart meghódítani: azt, aki a török császárnak éppen a legkedvesebb ágyasa volt. Don Juanhoz, ha fejedelmi, kéjvágyban ilyen becsvágy illik: gondolhatta a novellaíró. E híres Thököly mostohafia: le származottja Báthorynak, valamint Frangepánoknak, továbbá a Zrínyieknek... unokája annak a Bécsújhelyt kivégzett Zrínyi Péternek, akinek fia már a császár kapitánya, s beosztásában elvállalta, hogy elfogja a sógorát, Thökölyt. Törzsökösen magyar a család, nemcsak vér, hanem sors szerint is: tagjai a két pogány valamelyikének szolgálatában egymás ellen is síkra szálltak olykor.

Rákóczi maga — anyja, Zrínyi Ilona mellett — Munkács ostromát élte végig. Utána Kollonich jóvoltából — de nem a bíboros saját hintáján, s ezt rangja tudatában zokon vette a fiú — a neuhausi jezsuita kollégiumba került. Úr a kolostorban is úr, ahol fogoly: diáktársai közt is elsőség illette: az ifjúsági Mária Kongregáció elnöke lett. Az egyetemek közül a prágain tanult, feltehetően főként hittudományt. Mászt másutt tanult: Velencében lovagolni, Firenzében kártyázni, Rómában vívni, Genovában táncolni. Magyarul mindenütt felejtett. De később, amikor huszonöt éves korában

Lengyelországból beült Felsőmagyarországra nem ő, aki Róma, Velence, Genova neveltje, hanem az ízig-vérig hazai ember: barátja, Bercsényi köti az ebet a karóhoz, hogy a felkelők nyelve egyedül az úri latin lehet. Am a pallérozott udvari ember, aki latinon kívül németül, csehül, franciául, olaszul tudott jól — mindegyiken tárgyalni —, a hazai nyelvet pártfogolta. Neuhaus diákja és a Burg neveltje érezte inkább, hogy a frondeur-vállalkozás alá a népfelkelés adja az erőt? A "szabadság vezérét" az az áhítatos és zárandoki komolyság jellemzi, amellyel elhivatottságát ő maga fejezte ki: "Az Úr engem eszközül használja, hogy felébresszem a magyarokban a szabadságnak szerelmét, mely a rossznak megszokásától hullni kezd vala."

A leírásban, amelyből Veres Péter, Jókai segedelmével a "tatárjellegű" jelzőt olyan kedvesen emelte ki, de Rouvroy Lajos a fejedelmet így jellemezte:

"A király rendszerint megszólította, bármikor beengedte magához, ámde Rákóczi ezzel sohasem élt vissza. Nagyon magos, de nem darabos, telt alkatú, de nem kövér, nagyon arányos és széptermetű volt; erősnek, izmosnak látszott, átfinomult előkelő külseje tiszteletet parancsolt; az arcja elég kellemes, a vonása teljesen tatáros volt. Bölcs, szerény, meggondolt ember volt, nem nagyon szellemes, de minden gondolatában jószágos és józan; nagyon udvarias, de mindenkivel meglehetősen a rangja szerint: fesztelennül beszélt az emberekkel, de egyúttal ritka, méltóságteljes volt, minden gőg nélkül. Ritkán szólt, de ilyenkor megélenkítette a társalgást, érdekesen mesélt, sohasem magáról. Úr volt, tetőtől talpig, egyenes, igaz, végtelennül bátor, istenfélő, de tüntetés vagy titkolás nélkül, nagyon egyszerűen. Titokban sokat adott a szegényeknek, hosszan könyörgött Istenhez; nemsokára nagy háznépe volt, erkölcsükre, ellátásukra, fizetésükre roppantul vigyázott s mindezt szeretettel csinálta."

A fordítás Cs. Szabó Lászlóé, a tatárvonásos mondat az eredetiben: "le visage assez agréable, et toute la physionomie tartare". Ebben a mieink Veres Péterig általában a gőgös francia lenézését szimatolták a barbár magyar iránt, főként, ha azt már nem olvasták el, hogy ez a művelt francia miképp írt más, ugyancsak művelt franciákról, s feltételezték, hogy Versailles lakói jobban lenézték a lajtántúli keletit a rajnántúli keletinél.

A hajdúsági parasztasszonyok a "nagyon szép embert" alkalmasint a Mányoki portréról készült reprodukció nyomán fedezték fel a szabadsághősben. A festmény 1708-ban készült, még a Magyarországon vezérlő fejedelemtől, aki legalábbis az én szememnek, ezen a vásznon nem igazán ferdeszemű, arca se túlzottan mongoloid, inkább mediterrán jellegű, de törökös az. A képen a húsos, csöppet élveteg ajk mintha azt a Rákóczit jellemezné, akire *Confessiók*ban ez a mondat utal: "elmesélgettem, elhazudozgattam és hízelegtem a nőknek." Korábban, a még fiatal emberről Bécsben készült egy metszet: csipke-nyakravalón nyugszik az ovális, sima arc; a tekintet áhítatos; a vonások papnövédek mondának; akinek családfa mellé pásztort is van a tarsolyában... Egy későbbi francia metszet vékonyorrú, szálas-inas férfinak mutatja; kihívó szemöldök alatt bajvívó tekintetűnek; lehetne illusztráció: Dumas-regény hőse... Ez Lengyelországban készült a magyarországi háború végén, 1711-ben, vagyis a bujdosás első napjaiban, az élet delelőjén, a pálya fordulópontja után. Har-

mincöt éves korában. A bécsi arcmás papos diplomatának mondta az embert. A Mányoki-vászon fejedelmi férfinak. A francia metszetről eszes kalandorvakmerőség árad... Hányféle ember, jellem és minőség gyűlt fel benne Majtényig? Megmaradt-e vagy veszett-e mindez később, Majtény után? Az új helyeken és új helyzetekben sorvadtak-e vagy edződtek az előző helyzetben támadt képességei? Ebben az életben nyolc-tíz évenként minden megváltozik. Gyökeresen. És ő? Változik-e? A változásokkal fogatkozik-e, vagy növekedik?

ARISZTOKRATÁT mindig elsősorban a múlt befolyásol és határoz meg: a családé; ez lesz iskolaelőtti, ez marad iskolántúli nevelője. Rang, cím, birtok mellé az igényesebbje elkötelezettség-érzést kap s ehhez őseitől magas becsvágyot is örököl. Az elkötelezettség-érzés többnyire a dinasztia szolgálatát írta elő, loyaltást, koronás fő iránt; a becs-

vágy viszont néha a saját családot látta dinasztíának. Ha családja rangosabb s gazdagabb volt, mint a többi, s egyik-másik ős fejedelemtént szolgált, az elődei között voltak fejedelmek: a szuverén, uralkodói helyzetet ősi jussának érezhette a nemes utód. Az a kettőség, hogy arisztokratáként loyális az uralkodóhoz, s hogy ősei szerint jussa van uralkodóvá lenni ebben az életben, már a kezdetén jelentkezik, mintegy jelképesen. Rákóczi 1676. március 26-án született, Borsiban. Ferenc Lipótnak keresztelték. Atyja, aki Erdély első Ferenc fejedelme, a saját nevével fejedelmi nevet, a második Ferencét adta fiának; a Lipót név a császárnak adta meg a császárságát, névleg. Az apa a keresztelőt kevésbé élte túl. Az árván maradt fiút férfitá nevelő két évtized közül az elsőnek az atyai név fejedelmi értelme, a másodiknak a bécsi Lipót név értelme lett csillaga.

Gyermekevei az élmény élességével a két hazából Erdélyt, politikából az erdélyt, a magyar hagyományokból a függetlenségit és szabadkirályválasztót égethették csak a fejlődő kedélybe s értelembe. Magyar földön s a keleti részekben nő fel. Édesanyja neveli az árvát, hatéves, amikor az özvegy Rákócziné, Zrínyi Ilona újra férjhez megy. Thökölyhez, aki kuruc hadak vezére, ő is fejedelem, ő Magyarországon is, de királyi címet, a szultántól, nem fogad el. Az úrfi-Rákóczi velük

van a pozsonyi török táborban. Később a munkácsi ostromzár alatt a kurucháborúk valóságaival hadszíntér-otthona ismerteti meg, közelről: egy becsapó ágyúgolyó fejét viszi egyszer a mellé állónak... Nyolcéves korában lefestette egy piktor. Fiúvállán a palást. Az asztalon, amire támaszkodik, korona s jogar fénylik a bársonyon. A kép egy trónvárományosé, felségelei nem pusztá kellek; a jelvények kifejezik a várakozást is, jövőjéről a szülők s így a fiú fejében. A kis Rákóczi, a formatív gyermekévek alatt nem kerül el a családtól s nem jut ki a magyarországból.

Diákévei alatt viszont nem juthat vissza. Az oktatásának ügyét tizenkét éves korától igazgató Kollonich berekeszti a Magyarországra vezető utat: neveltetése száműzetésé. Feltehetően célozza azt is, hogy a barbár magyar hazától elidegenedjen, s öröklött becsvágyait a fejedelmi helyzetre kiküszöbölje a lehetőség aulikus főúr civilizált életére, a császári Bécsben, amit kifinomult életörömök toldanak meg, Itáliában. A nevelés, aminek ez a politikai célja, egyébként gondos: tanulóévei korántsem haszontalok. Annak, hogy Magyarországból, ahol várakozások megtestesítője, kirekesztik, van előnye is a lélek fejlődésére: értelmét tudásban-gazdagodásra szabadíthatta fel. A neuhausi jezsuitáknál tanult diszciplína életének minden következő szakaszán jól szolgált később, legjobban Rodostóban. Biztonságát politikában, haditanácsban és udvari körökben az a mély és nem pusztán érzelmi vallásosság alapozta meg, amelynek ugyancsak Neuhaus a forrásvideke: ez a vallásosság ad módot és a sors esélyeitől független értékskálát ahhoz, hogy a lélek egyensúlyát, amikor szerencse fordulása megbillenti, istenes meditációkkal, confessiókkal állítsa helyre. Innen az erkölc és emberség, amely politikai írásait oly rokonszenvesé színezi. A kollégiumi évek taníthatták meg arra a szerénységre, amely Versaillesban annyira feltűnik: ritkaságértéke van. Neuhaus mögé a Burg adta az eleve európai távlatokban és keretekben való gondolkozást. S ahhoz a világfi verztassághoz, amely minden helyzetben s környezetben talpraesett-rátermett emberré nevelte, Rákóczit az itáliai Grand Tour is hozzásegíthette. A legelső magyar embert — a főurak közt —, úgy rémlik, épp Kollonich száműző-nevelése emelte generálisai fölé értelem szerint is, mert hozzászoktatta a tájékozódás és gondolkodás európai perspektíváihoz. Hozzá képest Bezerédi vagy Eszterházy, de Károlyi, s valamennyire még Bercsényi is aránylag provinciális jelenségek... A diplomata-járatosságot a világfi-ügyességet, amire erdélyi fejedelemtnek is szüksége van, feltehetően Bécsből kapta, s párválasztása valóban mesterfogás dinasztikus protokoll mértékkel mérve, és a nagyratörő lélek minden alapigényét kiszolgáltatta valamivel. A fejedelmi rangú embernek azzal felel meg, hogy a Hessen-Rheinfels-i hercegnő árpádházi, vagyis magyar királyi ivadék volt. Az eladólány Erdély fejedelmeinek utódát a magyar nemzeti király-dinasztiával hozta kései rokonságba. A vallásos arisztokrata utódainak családfájára a feleséggel a katolikus egyház egy árpádházi szentje került. Bécs felé nyugtató az volt, hogy a magyar rebellesek reményeinek letéteményese német családba házasodott. Huszonkét éves korában a dinasz-

>>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>>> folytatás a 13. oldalról

tia joggal bízik abban, hogy a tíz nevelőév és a házasság megtette a magát. Aki nevelést, politikai célszerűség szerint, túlzott gonddal irányít — ha császár, ha párt — többnyire biztos benne, hogy az eredmények egyedül őt szolgálhatják, különösen, ha neveltjét az európai konstelláció s a kor, ugyanarra figyelmezteti, amire a hely és iskola tanította. Mire felnő: Zentánál a törököt Magyarországból végleg kiverik, Thököly, anyjával együtt száműzetésbe kerül, feledésbe. Minden azt mondja, hogy az egyedül lehetséges jövő számára a Dinasztiahoz loyális nagyúr. Az egyedül lehetséges bécsi kegy egyben kívánatos: a császár kinevezi Sároshoz örökös főispánjának. Német Római Szentbirodalmi hercegi címet is kap ráadásnak, hogy illő rangja legyen a feleség pátriájában. Az új címmel, házasembérré, császártól kapott hivatalba tér vissza Magyarországra. Minden azt mondja, hogy katolikus, ott-honossága a Burgban, európai távlatai, diplomata-rátermettsége rég eltérítették e művelt és világlátott fiatalembert a család helyi érdekű becsvágyaitól. A logika hibátlan. Tévesnek bizonyul.

A hazatérés, a találkozás Bercsényivel, meg a hazai valósággal, igen rövid idő alatt eléri, hogy mindaz, ami neveltetésének tizenkét éves korától célja volt, az ősek fejedelmi helyzetének feléréséhez legyen eszköz. A huszonéves szentbirodalmi herceg első diplomata-cselekedete Sáros grófjaként, hogy azzal a XIV. Lajossal keres kapcsolatot, akinek rebellis mostohaapja veretett érmet: *Rex Galliae Defensor Hungariae* bók-körirattal. Mihelyt visszakerül, szuverén úrként szövetséges keres, a leghatalmasabbat. Előbb a követét fogják el, később őt. Huszonöt éves korában megismeri a magyar frondeur vesz-tőhelyét: azt a bécsújhelyi börtönt, ahol egy Zrínyi-őst kivégezték; belülről ismeri meg.

Bécsújhelyt a trónörökösből lett jezsuita tanítvány, udvari ember, szentbirodalmi gróf személyében megszületik a kalandregény hős, aki a francia novella Tekeli-je mögött személyes vakmerőségben nem marad el. Ami vele történik s amit tesz: megfelelni egy pikareszk regényben fejezetnek. A császári pribékek éjjel hurcolják el. Felesége mellől, az ágyból. A mozzanatot az utókor kisdíák-jainak kettős borzongására festmény örökítette meg, történelmi olvasókönyvekben. A cellában, ahová vitték, a birodalmi herceg az ablakrács elfúrászerelésében saját kezűleg segít az inasának, aki vele van, a nagyúr a börtönben is úr. Alruhában jut ki Bécsújhely utcáira, ahol eltéved, lovon. Stájer baka közrendű részegségét utánozza a sárosi gróf, hogy az őrállókban gyanút ne keltsen. Véletlen szerencse juttatja ki a városkapun: egy baka csakugyan elmaradt a városban; a tisztje figyelmeztette a kapuőrseget, engedjék ki, ha elékerül. Kinn feleségének fogatja várja a herceget, aki szöktében se siet annyira, hogy meg ne álljon, egy éjszakára, feleségénél, Lengyelbe vágatóban. A kaland sikerének lehetett valamicske része abban, hogy később annyira bízott szolgálataikat kínáló kóbor lovagok kalandos plánumaiban. S hitt benne, hogy egyéni s vakmerő vállalkozásnak lehet politikai eredménye, Szekfű gúnyosan, inkább szánalommal, mint megértőn, említette az utolsó, rodostói változatokat.

Lengyelországi támaszpontján a fejedelemség várományosa olyan figyelemmel fogadta az elégetlenek küldötteit, amilyen szorgalommal külső szövetségeseket keresett számukra európai távlatú diplomataként. S amikor a szabadsághős Rákóczi a *Recrudescunt* kiáltványt bocsátotta ki, a diplomata Rákóczi XIV. Lajosnak írt. Neki így: *"Semmi sem tehet boldogabbá, mint ha Istentől kapott rangomat és becsületemet a hazámbeliek között, Felsőged dicsőségének szolgálatába állíthatom és nyilatkozhatom."* Az ilyen levél stílusa persze írójának inkább a szándékát érezteti, a címzett felé, de a Sárosi Gróf személyében egy magát Isten kegyelméből való vezérnek tekintő ember fordul arisztokratikusan loyális hűségnyilatkozattal most a francia királyhoz. S XIV. Lajoshoz haláláig nem csupán úgy hűséges, ahogy pártfogó szövetségeshez szokás. Ragaszkodása nem nő vagy csökken a támogatás mértéke szerint: úgy lehet szüksége volt rá, hogy legyen egy király, a fejedelemben az arisztokratának, Neuhaus neveltjének is: elvégre a legkeresztényebb király a címzett. Nem a szultán.

VEZÉRLŐ FEJEDELEMKÉNT, egyedül szabadsághősként maradt volna Rákóczi képe a magyar tudatban (nem a tudósokét, a történészekét értem természetesen), ha Mikos nem írja, néniének, a maga leveleit Rodostóban, vagy ezek elő nem kerülnek: az irodalmi remekelés tananyagként is marandóbb, mint a történelmi lecke! Végső fokozatok ezek a levelek adták hozzá a remete-pátriárka és a mélységesen vallásos ember vonásait a hős alakjához a köztudatban. De az az eszményítés, amely szegényítve magasztosít: a levelek nélkül is Thököly fölé emelte volna Rákóczi alakját. Az ő függetlenségi háborújában nem török a hátvéd, bujtogató, vagy hajcsár. Nincs megszálló idegen fegyveres erő, mint előbb. De a hadviselés ugyanolyan. Valóságait a kurucöltészet, s az is, amit Thaly hozzáadott, érzékletesen fejezte ki. Kalandozó rohamait és szívós guerillaharcait az ilyen vérszomjas strófák jellemzik hitelesen:

*A Rábcában vértől híznak a halak,
Német vértől, egymásra tátogatnak,
Dicsőítgetik Bezerédit magoknak,
Hogy ő volna fundátora javoknak.*

E csatákban sohase került hulláknak és sebesülteknek annyira közelébe, mint gyermekkorában, a munkácsi várban: nem annyira a kuruc csapatok hadvezére volt, mint inkább e hadak vezéreinek fejedelme. S hogy miként volt az, abba beleszólt az a becsvágy, amit származásának jussán az ősektől örökölt: ha Mikest honvágy fűzi majd Erdélyhez, őt becsvágy kötötte s köti később is — ugyancsak Erdélyhez... Vezérlő fejedelem korában, 1704-ben, amikor erdélyi fejedelmnek is megválasztják: az érzékény ember örömet azon, hogy felérte őseit rangját, csak az rontja, hogy az előző fejedelem, a mostohaapa, él még, egy rossz házban, Kisázsziában. De realitásnak ezt, az erdélyi fejedelemségét, érzi. Holott az jelent többet, hogy a magyarországi rendek választották meg vezérlő fejedelmüknek. Holott a Rákóczi-birtok Felsőmagyarország területén húzódott végig. Holott a kuruc sereg zöme a Felvidékről, a Tiszántúlról meg a Hajdúságból került. Holott Erdélynél talán még a Dunántúl is több katonát adott neki. Holott ő maga nem igazán erdélyi ember, nem székely, félig se az. Holott az erdélyies magyar politikai

hagyománynak nem Erdély Rákóczi-fejedelmek voltak a kifejezői. De az ősekként jelentkező múlt törvényereje ezeknél a tényeknél erősebb benne: egyedül ez a státusa öröklött is. A Neuhausi, bécsi, itáliai évek tagabb perspektívája is mind amellet szólni, hogy végülként az erdélyi fejedelemség realitásabb, könnyebben fogadtatható el külső hatalmi tényezőkkel, mint a magyar királyság. Erdély fejedelmeként nem a máséra tör, hanem a magáéba ül, s diplomataként az európai tényezőket számba veszi. Németül, franciául, csehül és olaszul — és persze latinul is — több uralkodóval levelez, és úgy rémlik, több udvarhoz küldözget alkalmi fullajtárt, mint ahány kormányhoz Kossuth küldte ki embereit később. A szabadsághős, míg generalisai a magyarországi háborút akarják győzelemre vinni, egyben egész Európa hatalmi újjárendezésén munkál, szabad idejében. Diplomáciai terveibe beleértődik: béketeremtés a cár és a svéd király közt a francia király és a bajor választó segélyével; a célból, hogy a bajor választó a magyar trónra kerüljön, s Rákóczi Erdély fejedelme, Szaniszló pedig Lengyelország királya maradhasson. Vagyis a magyar szabadságküzdelmet az európai uralmi érdekek részévé akarja tenni. A kurucrohamok alatt a diplomata sakktáblázásokat folytat; a sakktábla: Európa. Ez — akár a függetlenségi harc hagyománya és Erdély — előírja, hogy holott a jezsuiták neveltje volt, a vallásszabadság védelmezője legyen. A szécsényi gyűlés egyik emlékérmén a három vallást megszemélyesítő nemtők az egyesség tüzeit élesztik, a felírás *"concordia religionum animat libertatem"*; ami szebb mottónak, mint az "ökumenikus" szónak. S figyelemreméltó, hogy míg Kossuth inkább csak Világos után — mintegy post festum — vált Európa-tervhalmozóvá, emigránsként, Rákóczi már 1703-ban az. Az maradt Majtény után, ami volt már Matjény előtt. A trencsényi harc s Lőcsén az árulás vereség a hadvezérnek, de benne a saját-rangján-diplomata európai tervezőt és a vallásos embert nem verte meg. Amikor elindult Lengyelbe, nem hogy számára Magyarországon kívül nincsen élet, s ha van élet nem rangos élet. De szép szó, amit a kuruc költészet ad Rákóczi szájába:

*Szép Magyarországom!
Jaj, szörnyű fájdalom
Meg kell tőled válnom,
Vizeid folyását,
Erdeid nyílását,
Mezeid kalásztát
Lovam lába nyomát
Te áldott földeden
Már többé nem látom...*

A VÁLLALKOZÓ EMBER Danzigból — ezt a kikötőt a kurucok Danckának hívták — 1712-ben indult Franciaország s királya felé. Hogy a közbeeső uralkodóknak ne alkalmatlankodjon: hajón ment. Az angol parton kötött ki először, Hull kikötőjében. Mivel az angol politika éppen esedékes érdekeinek nem felelt meg, hogy a királynő Rákóczit fogadja: vesztégtárt mondtak ki, s így partra se szállhatott. A hajó a csatornáról a Szajna vizére tért, s Rouenben kötött ki. Luxemburg várta s nyomban felajánlotta párizsi házát Rákóczi szállásának. A fejedelem — vagy diplomáciai érzéke sugallta ezt, vagy ezt a tanácsot kapta — úgy döntött, hogy egyedül a *"Sáros grófja"* címet használja majd, mivel

ezt még a bécsi császártól kapta, s ha a francia udvarban a Bécsből kapott címmel szerepel, a francia külpolitika rugalmasságának érdekeit aránylag kevésbé incommodálja: a rangos ember, akit egyébként mindenki fejedelemként kezelte, diplomataként választott nevet. Ezt annak a XIV. Lajosnak a portáján használta, akihez valóban mélyszégyen és tisztelet fűzte. A király akkor még minden európai uralkodó idős mintaképe s az európai divatok már előregedett arbiter elegantiarum volt, s a Saint Denis-ben eltemetett félszáz francia király közül egyedül őt érezték — s érzik talán ma is — egyes franciák a maguk ideáltípusának, holott tábornokai alighanem vésztettek annyi csatát, amennyit Napóleon nyert. Versailles élete egy geometrizált síksági Olymposzéhoz hasonlított, ahol azonban Zeusznak a kisebb istenek inkább voltak alárendeltjei, min a mitológiában.

Louise de la Vallière ekkor már ott volt, ahol a tavalyi hó. Montespan asszonyt is leváltotta a hitese szerető magos méltóságába Mme de Maintenon, akit végül az akkor már 75 éves király feleségül is vett. (Egy családon belül Franciaországban is változatosak voltak a sorsok akkoriban, a kiváltság nem egyedül a miénk. De Maintenon asszony nagyapját, a hugenotta Agrippa d'Aubigné-t halálra négyszer ítélte az akkori király; a Napkirály kései felesége igen fiatalon öreg költőhöz, Scarronhoz ment feleségül, kora özvegységében a királyi Montespan lány nevelője, s moralista pedagógiai írásai mindmáig igen előkelő helyet adnak neki a francia irodalomban.) A hetven éve uralkodó királynál is idősebb Madame de Maintenon az udvar legbefolyásosabb csoportjának volt a feje, a csoport vezetői Montespan asszony fiai voltak, akiket XIV. Lajos vérbeli királyi hercegeknek ismertetett el, míg Rákóczi egy íródeákja tömören "királyi fattyak" néven aposztrofálta. A fejedelem, mivel személyes tisztelet fűzte a királyhoz, természetesen a személyéhez közelebb álló udvari csoporthoz kapcsolódott: amúgy is ez volt a legbefolyásosabb udvari párt. Rákóczi legális és reális helyezkedése az elmúlt száz esztendő történéseinek többségét lehangolta. Talán mert, ahogy a publicisták egyrészt a jelen helyett a múlt befolyásolja, sok történészre az a jelen hat, amelynek ír, erősebben a múltnál, amelyről ír... A ferencjósok vagy viktoriánus erkölcs azon alaposan megbotránkozott, hogy a Napkirály a maga természetes fiait királyfiaknak tekintette, vállalva a vérségi kapcsolatot, ami annál azért kisebb keresztény bűn, mint ha következetesen megtagadta volna őket, ezt egy-egy Habsburg, gondolom, könnyedén megtette alkalomadtán. Gyakori és szembeötlő polgári elkomorodásuk azon, hogy a "szegény tiszta életű fejedelem" a "céda" francia király udvarában ilyen rossz társaságba keveredett, elég szórakoztató. Történt ez a züllött Versaillesban, ahol a Napkirály akkortájt már, részben magos kora, részben de Maintenon asszony hatására roppant erkölcsös életet élt, s a királyi fattyak közül Toulouse grófja, akár Rákóczi, leginkább vadászni szeretett. A közös passzió kívülről, ami könnyebbés — a politikai efficiencia is előírta, hogy Rákóczi velük tartson: az övék volt a döntő szó. Am mindez nem akadályozott meg egy — igen kiváló — történészt abban, hogy a jelen század negyvenes éveiben Rákóczi kapcsolatait így értel-

mezze: a száműzöttel csak a fattyú királyfiak álltak szóba, ami bizonyítja, milyen szánalmas az emigráns helyzete, s felelte, hogy a törvényes házasságból szakadt trónörökös Rákóczi nemigen tarthatott kapcsolatot: a dédunoka igen kicsi gyerek volt még akkor. A következő Lajos gyámja, Orleans hercege, történetesen ugyancsak fattyúkirálylányt vett feleségül, s Orleans édesanyja, a kedves idős "Madame", kedvelte Rákóczit, akinél megértést talált, ha szidta fiát, menyét s az udvar erkölcsét. Enyhén szólva badarság s kétségkívül menthetetlen felelőtlenség lett volna, ha ő az erkölcsök kéréstlen purifikátorának prédikátor-szerepét látja el a tükörfolyosókon. A szerelmi szokásokhoz nem asszimilálódott, de "displaced person" se volt a francia udvarban, ahol nem csupán egy kártyára tett: gondosan ápolta kapcsolatait a spanyol királlyal, a cárral, valamint a szultánnal is. S ami történészek anyakönyvkódexű erkölcsi nézeteit olyannyira sértette, inkább arra vall, hogy Rákóczi jól kiismerte magát ebben az udvari világban, ahol a közélet fóruma az udvar volt, meg a párizsi előkelő házak, ezekben szalonnak a hálótér szolgált, s a háziasszony esténként ágyán ülve vagy fektében fogadta jó társaságbeli látogatóit, akik a nagy mennyezetes

vanie palota volt — mondja De Grioux a Ma-non Lescaut egyik oldalán —, ahol az egyik teremben fáraót játszottak egy asztalnál, a többi teremben pedig különböző kártyajátékokat, sőt kockáztak is. A hasznát, amit e játéklarang hozott, R. herceg fölözte le, aki ezidőben Clagny-ben lakott...

Vagyis míg Rákóczi a francia memoireirodalom klasszikusában kapott tisztességet, a magyarok háza Abbé Prévost remekében nyert említést, s több mint egy évszázad múlva, 1913-ban Szekfű Gyula hatvanhárom vármegye határozati haragját vonta magára e kártyaház említésével, valamint azért a "hazaárulásért", hogy Rákócziról a bécsi levéltár adatait is figyelembe vette. Holott szükségszerűen ez volt a leggazdagabb: a bécsit egy más kémszolgálat se múlta felül Rákóczi iránti érdeklődésben... Mégis Szekfű szorgalma olyasféle felháborodást keltett, mivel "Rákóczi szent mocsoktalan nevét" beszennyezi, amilyen a Bánk Bánban Melindával kapcsolatban jelentkezik. Holott a kor szerinti valóság az volt, hogy mivel Párizs városa a házárjátékot eltűntetve, kártyabarlangot csak olyan nagyurak nyithattak, akiknek udvari befolyása a városi rendőrséget sakkban tartotta: ez a lehetőség csak kiváltságos előkelőségek számára volt nyitva. A "Maison" intendánsa, Brenner prépost Rákóczit miniszterként szolgált, s beadványával külügyi terveit mozdította elő alacsonyabb hivatalokban, s a párizsi rendőrfőnök okvetetlenkedéseinek tárgyában interveniált, vagy Párizs várostól sürgette az esedékes kamatokat. A király ugyanis Rákóczira testálta a fővárosnak adott hatszázezer livre kölcsön négysszázalékos kamatát, amit az adós város ritkán folyósított. A Napkirály számjegyszerűen bőkezű adományairól Saint Simon azzal a pontossággal számolt be, amely anyagi kérdésekben arisztokratákat jellemezni szokott, se ezek, se a kártyaház nem akadályozták meg, hogy a fejedelmet "bölcs, szerény, meggondolt" emberként becsülje.

A BUJDOSÓ már Franciaországban megérkezik: Rákóczi a Napkirály halála évében vett meg, remetalaknak, egy házat, a kamalduliak kolostora mellett, Grosboisban. Ezt erkölcs-császár történészek legszívesebben azzal magyarázták, hogy a tisztelelt Rákóczi megcsömörlött a francia udvar romlottságától, s a vallás vigaszára vágyott. Megemlítve, ezt mellékesen, hogy XIV. Lajos halálával az "ancien court", amely támasza volt, befolyását veszítette... Hogy a vallás vigaszára vágyott, arra elég bizonyíték van írásában. Érthető, hogy nem mondta ki, bár valószínűleg hamar észrevette, hogy az agg Napkirály már nem ugyanaz a XIV. Lajos, s Franciaország se az a nagyhatalom, Párizsból nézve, aminek Patak vagy Krakó meszeseségéből látszott, régebben. Azt, hogy az európai status quo megmerevedett, az, hogy ezért is Bécs hatalma mindenkit nyugtalanít, nem következik, hogy bárki áldozatot hoz ellensúlyozására, nem igazán volt érdemes meditációképp papírra tenni. A király halála rég véget ért korszakra tette rá a pontot, s vele nem Rákóczi személyes becsülete csökkent: Bécs politikai súlya nőtt a francia udvarban. A császár követte a külügyi hivatalban már odáig ment, hogy követelte, a Rákóczinak nyújtott "támogatást" és "védelmet" szüntessék meg, s utasítsák ki Francia-

A' MELTOSAGOS FEJEDELEM
FELSŐ-VADASZI

RAKOCZI FERENCZ,
Kegyelmes Urunk által:

Nemzetünknek s' édes Hazánknek a'
Nemet Nemzet kegyetlen Uralkodása
alatt lett, hallatlan meg-nyomorittatá-
sárúl, maga Meltóságos Szemellye-
nek nagy méltatlan fzen-
vedésérül,

Es

Az Ausztriai Ház erőszakoskodása alól
való fel-fzabadulásért fogott Magyar
fegyvernek ártatlanságárúl, az e-
gész Keresztyén Világnak
eleibe adatott

MANIFESTUM.
KÖZ TUDOMÁNY TETEL.

ágy lába és a fal közti szabad térségben helyezkedtek el, amit "ruelle"-nek hívtak, s ezek az utcácskák olyasféle szerepet tölthettek be az udvari politikában, mint a parlamentekben a folyosók. Királyi vadászatok alkalmával Rákóczi magában a palotában kapott szállást, s magánérinkezésben uralkodónak kijáró tiszteletadás övezte, Sáros grófjának, az udvarban kijáró rangja szerint szüksége volt saját udvartartásra is. Párizsi éveiben két udvara volt. Francia udvaroncokra kíséretként volt szüksége udvari ünnepeken s vadászatokon. A magyar háznép azokból adódott, akik Párizsba követték, de a neves kurucvezérek közül egy se ment vele: Bercsényi, Eszterházy és a többi nagyúr Lengyelországban maradt. Rákóczi magyar kíséretének tagjai: Mikes, Ilosvay, Gosztonyi, Ghiczey, Brenner nem lévén udvarképesek, Párizsban éltek, Rákóczi házában, amit a franciák Maison de Transylvanie néven tartottak számon.

"Tevékenységem legfőbb színhelye a Transyl-

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>> folytatás a 15. oldalról

országból, mire a régens minisztere azzal válaszolt, hogy nem Rákóczi politikájának támogatásáról és védelméről van szó, hanem arról, hogy a király Sáros grófjának "menedéket" nyújt és "ellátmányt" biztosít: a finom udvari különbségtétel az emigrációknak juttatott anyagi támogatások mibenlétéről túlélte a francia királyságot. Orléans hercege jó politikus volt, de se az ő presztízse, se Franciaország ereje nem volt elég fedezet nagyvonalú tervekhez. Így Rákóczi-ban szükségszerűen háttérbe szorult az európai konstellációt rendezgető diplomata-nagyúr, s ez módot adott rá, hogy egyéniségében a vallásos ember, Neuhaus nev. ltje, akit a janzenista hatás reformált, felülkerekedjen. A rebellis iránt, aki csakis eretnek lehetett, az élelmes Bécs szorgalmasan élesztgette Róma gyanúját, a kurián, hiába. "Vallomásai"-hoz a mintakép túlzottan nagy volt ahhoz, hogy követésével remeket írhasson, de ahogy a kuruc hadak vezérlése nem semmisítette meg benne se a világfit, se az udvari embert, se az európai diplomatát: a "remeteség" és vallás vigasza se pusztította el a nagyurát: vadászni továbbra is eljárt hetente kétszer, Grosboisból is, a fontainebleau-i erdőbe. A spanyol királlyal tovább levelezett. De az európai megnyugvás következtében már a szultán követét hallgatta egyre figyelmesebben. Ez Isztambulba hívta, jelezve, hogy a Porta, Erdély irányában, katonai vállalkozásra készül. Erdély hatott: a Rákóczi-fejedelmek emléke. Az örökség, Grosboisban se halványult el, az erdélyi csillag fénye rontott a tiszta látásán. 1817 márciusában a régens, aki éppoly lelkiismeretes volt közügyekben, amilyen léha magánügyekben, holott Rákóczi jelenléte inkább csak teherként volt már, igyekezett maradásra bírni: kevés realitást látott a szultán terveiben... A fejedelem mégis hajóra szállt a Márvány tenger felé. Ezzel a lépéssel kapcsolatban, amit Párizsban mindenki faux pas-nak tekintett, jegyezte meg Saint Simon azt, hogy "tehetség és szellem nélküli" ember, "bár a nagyságot nem nélkülözheti." Nem értette, miképp bízhatja magát a hullámok kedvére s egy kudarcra ítélt török vállalkozás kényére az, akinek a világ közepén ilyen kiváltságos helyzete volt; neki se Erdély, se Rákóczi-fejedelmei nem mondtak sokat. Ezt a mondatát, holott csak az elhajózásra célzott, ugráskész magyar érzékenység ugyancsak gögös francia lenézésre magyarázta a barbár keleti iránt. A remény, hogy Konstantinápolyon át Erdélybe visz az út, már füstbe ment, mire megérkezett. Máshova vezetett. A helyet maga Rákóczi így írta le Conti hercegnőnek küldött levelében:

"Amióta ismét városban élek, újfajta csodálatosságokat láttam... mihelyt a mezei munka és betakarítás befejeződött, az egész város bárdok kopogásától hangos: vágják a napon szárított gyenge bivalyhúst, hogy kolbászba töltsék. Ezután kezdődnek az esküvők rendszerint éji időben, meglehetősen gyászosan lobogó lámpások fényénél. Az élen dudu visít, éles félhangjai az éj békés csöndjében sértik a fület. Az ünnepség fényét még inkább emeli, ha e pázsitori hangszer mellé egyházi hegedű is kíséretet ad. Nagyon illik az itteni áriához, melyek nem egyebek, mint közönséges belhúr-nyekergetés. Ne lepődjék meg asszonyom, de itt mindig egy nótá járja, melynek kádenciáját vad kurjongatás adja meg, a görög vagy örmény érzelmek finomságainak ékes kifeje-

zéseképpen... Képzelné se tudok nevetségesebbet, mint az itteni lakosok tánca ilyenkor. Körben táncot járnak ők is, de a nők külön járnak, és a férfiak alig lépnek előre egyet-kettőt, máris ugyanannyi lépést tesznek hátrafelé, miközben a legvagydagosabbak iszonyatos bőgéssel adnak kifejezést jókedvüknek. Így szorgalmaskodnak a városi lakosok szaporításán, hogy pótolják azokat, akiket a pestis elragadott." A levelet Ferenc Fejedelelem aláírással jegyezte, a fordítás Köpeczi Béláé. Ki beszél itt? Tomi-ban Versailles Ovidiusa? A várost Rodostónak hívják...

"Ostorod!" cserélte a városnév betűit értelmére Mikes. A magyarok az örmények házait kapták. Urukat, aki erdélyi fejedelem-ség felé menet rekedt meg ott, a helybeliek következetesen "magyar király"-nak nevezték. Melléje húzódtak Lengyelországból a tábornokai: Bercsényi, Eszterházy, emezt a többiek lenézték, mert rangon alul házasodott. Rákócziné, mihelyt Rákóczi Konstantinápolyba hajózott, átköltözött Párizsba német földről, ahol férje párizsi éveiben élt. A férj a rodostói szálláson két haza: Magyarországot és Európa számkivetettje. Vele volt még a kuruc sereg haditanácsa maradványaiban. Belőlük megteremtette maga köré Versailles-t, belőle azt, amit lehetett az örmény negyedben. A maroknyi magyarok fejedelmi szertartásrendje olyan, mint Versaillesban a királyé: felkelésénél résztvevett a háznép. Lenőtre kertet nehéz ott kiépíteni, nehezebb, mint Postdamban, vagy Pétervárral mellett: de a szélső házak előtt a partranéző területet kerestette, francia ízléssel. Lugását "Belvedere"-nek hívta, ez a Márvány-tengerre nézett. Voltaire *Candide*-jának, amikor Konstantinápolyba ér végül, ezt mondta Cacambo:

"Kedves gazdám, Kunigundád a Márvány tenger partján tányért mos egy fejedelem házában, noha annak igen kevés a tányérja: Kunigunda rabszolga egy bizonyos Rakotski nevű hajdani uralkodónál, akinek a török császár naponta három tallért adott a menedékhelyén. De ami sokkal szomorúbb, az az, hogy Kunigundának oda a szépsége, iszonyúan megcsúnyult."

Rákóczi még Rodostóban is bekerült a francia irodalom egy remekművébe, s a harmadik még maradandóbbnak bizonyult, mint az idézett kettő. Akár Párizsban, Rodostóban is két udvara volt. Egy magyar, egy nemzetközi. Itt azonban a magyarok voltak többen, ők is civakodtak többit. Rákóczihoz nem ért fel ez, a szertartásokat leszámítva a magányi kereste. S dicsérete is, ha élte. Esztergályozott, elmélkedett, írt. Külföldiek is jelentkeztek szolgálatára, külföldre ezeket küldte, köztük egy franciát, "akinek neve Viguru" — ahogy Mikes undorral írta. Ez bejárta Európát a fejedelem követségében és költségén; az iratokat eladta a császár ágenseinek is. Ebben a korban akadnak bőven ilyen kalandorok; megint feltűnik Rákóczi életében a kalandregény, most már valóban a fikció elemeivel. Az eszes franciát ötletes-ségben egy angol udvaronc múlta felül. Plo-utmannak hívták, s Rákóczihoz ezzel a plánummal fordult: a törököknek hajóra van szüksége; ő jó kapcsolatot tart egy kalózcsoporttal, amelynek van hajójada; ezt a flottát el kellene adni a szultánnak; cserébe egy szigetért a Márvány-tengeren; ahol a kaló-zok letelepednek; s Rákóczi lenne a fejedelmük. "Egyedülvalóság, lelki elhagyatottság, gondolatainak senkivel nem közlése, külső szellemi hatás tökéletes hiánya, egyszóval a számított természetes nyomorúságai megtették a

magukét" — vonja le Szekfű a kínálkozó következtetést az emigráns-lét kilátástalanságáról. De hát igaz ez? Ez is igaz.

Ahogy az is, hogy Rákóczi plánumok szövögetésével nem bujdosásában kezdett el foglalkozni, s szolgálatot — ha nem is a saját ügyének és a magyarok ügyének — de a francia királynak Rodostóban is tudott tenni. Hatalom nélkül, remény nélkül, pusztán a képességeivel. 1732-ben, épp az elszigeteltség és elidegenültség tizenötödik esztendejében Bonnac francia követtel ő közvetítette a békét az orosz és török birodalom közt. Bonnac utóda állandóan kérte a tanácsát, közbenjárását. A török-orosz határt kijelölő bizottság is őhozzá fordult. Nem vezett ki belőle a "bölcs, szerény, megfontolt" ember az örménynegyed elszigeteltségében se? Elszigeteltség volt-e, egészen? A francia követ holtáig nagy elismeréssel emlegette a rodostói magános ember diplomáciai érzékét. Em-lékiratot kért tőle, európai politikai kérdésekben, hogy Versaillesba küldje. Fejedelmi tekintélye Rodostóban, az egymás hegyén-hátán élő kurucok, e megtorlott falka juh, közegében sem csökken. Vallásossága mélyült. Magánya is. Latinul fejezte ki a *Meditatio in forma soliloquiorum* című munkájában. Franciául a fejedelmek keresztény morál által előírt kötelezettségeiről értekezett török földön. Halált szebben, mint az övét, nem örökítették meg irodalomban; az övét így írta Mikes:

"Amitől tartottunk, abban már benne vagyunk. Az Isten ároaságra téve bennünket és kivéve ma közülünk a mi édes urunkot és atyánkot három óra után reggel. Ma nagypéntek lévén mind a mennyei mind a földi atyáinknak halálát kell siratnunk. Az Isten mára halasztotta halálát urunknak azért, hogy megszentelje áldozatját annak érdemével, aki ma meghalt érettünk. Amicsoda életet élt és amicsoda halála volt, hiszem, hogy megmondották neki: 'Ma velem léssz a Paradicsomban'... Hullassuk bőséggel könnyeinket, mert a keserűségnek ködjé valósággal radnk szállott. De ne eztet a jó atyánkot sirassuk, mert őtet az isten, annyi szenvedési után a mennyei lakodalomban vitte, ahol a gyönyörűségnek és örömnök poharából itatja, hanem mimagunkot sirassuk, kik nagy ároaságra jutottunk..."

Rákóczi Ferenc eszményképének, XIV. Lajosnak Saint Simon egy egész kötetet szentelt, de az egész kötetben nincs annyi melegség, mint ezekben a szavakban. A Napkirály kopersóját még Mme de Maintenon se kísérte el utolsó útjára: 2000 testőr lopta ki St. Denis-be; holtestét a nép haragjától féltetni kellett.

Második Rákóczi Ferenc ötvenkilenc évet élt. Az ötvenkilencből huszonnégy évet élt Magyarországon. A huszonnégyből tizenkettőt kicsi fiúként. Felnőtt éveiből mindössze tizenkettőt tölthetett el hazájában. Tizennyolcat Törökországban morzsolt le. Négy esztendeje telt Párizs közelében, közel ennyi Lengyelországban. Magyarországon volt olyan európai, mint idekinn. Idekinn volt olyan magyar, mint Magyarországon.

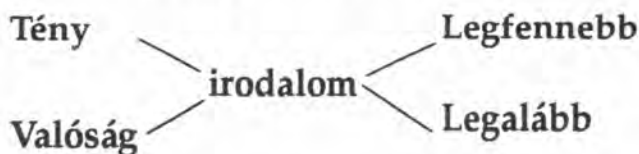
Melun, 1967.

* Ez a Rákóczi-portré először a fontainebleau-i színházban került elmondásra a Magyar Evangéliumi Ifjúsági Konferencián. Később, rövidített változatban elhangzott a British Hungarian Fellowshipben. Két másik kiadatlan előadással együtt magyarság és európaiság, hazai és külföldi lét magyar értelmének összefüggéseit és értékét keresi.

SZŐCS ISTVÁN

Száljegyzetek

mottó:

a hasadás "a társadalmi és történelmi helyzetben a kritikai állásfoglalás meg-
léte és az e kritika értelmében való
cselekvés lehetetlensége" között...

Salyámosy Miklós

A valóság, a valóság; a valóságról kell írni, a valóságot kell megírni! majd százötven éven át ezt hajtogatják az íróknak; legalábbis nemrégén még jelen idejű parancs volt, nemcsak a pártok mondták, de minden jobb kritikusi is; és annál is inkább, mert íme, az irodalomtörténet bebizonyította, hogy a romantika, az tulajdonképpen csőd volt, mármint a haladás szempontjából; mert a romantikusokban megvolt ugyan a kritikai állásfoglalás a mindenkor adott társadalmi-történelmi helyzettel szemben, de a romantikusok nem látták az e kritika szellemében való cselekvés lehetőségét; ezért hőseik természetesen romantikus álhősök, akik nem fogadták el a forradalmi cselekvés egyetlen lehetséges irányát, módját stb. A romantikusok többé-kevésbé reakciók, maradiak, megcsököttek voltak.

Természetesen, a valóságot megírni az éppen uralkodó rendszerek valóságesszményei miatt nem lehetett, de sajnos, nemcsak emiatt. Az olvasó sem szerette a valóságot; nemcsak annak nyomorúságossága miatt. Főleg azt a valóságot nem szerette, amelynek értelmében kiderült volna, hogy a kritikai állásfoglalás megléte és az ebből kiinduló cselekvés közti hasadás áthidalása nem lehetetlen.

Időnként feltámad ugyan valami, amit tényirodalomnak vagy valóságirodalomnak neveznek, de csakis olyankor van sikere, ha az olvasó lehetséges cselekvési szférájától távol esik.

Magyarán: az olvasók nem szeretik az olyan cselekedetek valóságosságának megírását, amiből tudva vagy sejtve, szemrehányást érezhetnek ki: te miért nem így cselekedtél? Illetve, ha nem is éppen ezt, mert ez túl "durva" és "több szempontból is elfogadhatatlan": te miért nem tiszteledd legalább jobban azokat, akik mertek cselekedni? Miért nem látod be, hogy voltak, akik valamilyen többek voltak, mint te? Ilyen romantikus cselekedetek megírását csakis akkor fogadja el az olvasó, ha biztos lehet benne, hogy az ha nem is kitalált, de költött történet. Úgy az igazságértéke is több, magasabb; hiszen általánosabb, mint egyetlen konkrét eset; el lehet andalodni rajta a regényben; vagy pláne, ha operaszínpadon látja az ember.

Például, nem olyan régen, több sajtóbéli említés esett egy bizonyos *Moyses Márton* nevű fiatal költőről, aki 1970-ben Brassóban felgyújtotta önmagát. A pártház előtt. Tiltakozásul... Tiltakozásul: mint *Jan Palach* prágai diák, akinek hőstettét az egész világ ismeri.

Sokan (akárcsak én magam is) értetlen meglepődéssel fogadták a híradást. Hogy-hogy? Hogy lehet? Miért nem hallottunk róla eddig egyetlen szót sem? Kizárt dolog,

hogyha igaz lenne, akkor ne tudnánk róla! És hogyhogy "költő"? Ki ismeri egyetlen versét is?

Furcsa volt, hogy néme-lyek azt a benyomást keltet-tek, nem is örülnének neki, ha ez a rémtörténet igaz volna. Minek ilyen történetek nekünk, akik valahogy azért mindig megvoltunk, általá-
ban mindent megúsztunk?

Mint óvatos duhaj, előbb csak szentgyör-gyi és brassói ismerőseimet faggattam, mint egy félszájjal. Ám senki sem hallott róla semmit. Nemrég elhatároztam, hogy írok brassói költőnőknek, mint *Szemlér Éva* vagy *Tomos Hajnal*, ők általában jól tájékozottak és őszinték; vagy a *Brassói Lapok*nak, ha még egyáltalán megjelenik, mert sosem látom se-hol, írok a (volt?) főszerkesztőnek, *Madaras-nak*, neki biztosan tudnia kellene az egész-ről. Már csak a nyugdíját vártam, hogy le-gyen pénzem bélyegre, amikor véletlenül a kezembe került a *Székelyföld* nevű csikszere-dai kulturális folyóirat ez év márciusi száma; s benne a 71-81. oldalakon, az Irattár elneve-zésű rovatban, *Tófalvi Zoltán Székely mártí-rok* című dokumentumriportja. Benne több más között két esettel részletesebben foglal-kozik. Az egyik *Moyses Márton* egyetemi hallgató, a másik *Bíró Károly* földműves ese-te. (Szerkesztőségi jegyzet közli, hogy: "Szi-gyártó Domokossal egy következő szá-munkban foglalkozunk".)

Szemelgetek az írásból: "*Moyses Márton* 1941. április 20-án született Sepsiszentgyör-gyön." (Valószínűleg az ottani kórházban, mert mint alább kiderül, nagyajtai illetőségű volt.) "1970. február 13-án a brassói pártbi-zottság előtt felgyújtotta önmagát; utána még három hónapon át szenvedett. Borzal-mas kínok között hunyt el a baróti kórház-ban 1970. május 13-án."

Nyilván első gondolata az embernek: gyenge idegzetű, nagyon szuggesztibilis személyiség lehetett, akit feltethetően *Jan Palach* példája ösztönzött e tettere egy gyen-ge pillanatában. A brassói pártlap, a *Drum Nou* halála után egy nappal később tudósí-tott arról, hogy egy elmebeteg felgyújtotta önmagát. Ez a lapszám azonban ma nem található meg a kollektciókban.

Könnyű, kézenfekvő kimondani, hogy "elmebeteg". A rövid riport azonban a súlyos előzményeket is sorra veszi. A nyomozati dokumentumok szerint: 1956 november ele-jén több, megnevezett társával, megpróbál átszökni Magyarországra, hogy segítsen az ellenforradalmároknak. Ez nem sikerül, a következmények egyike, kicsapják a baróti iskolából; a vásárhelyi Bolyaiba viszont fel-veszi *Kozma Béla* igazgató; itt érettségizik. 1960 novemberében mint elsőéves egyete-mistát, letartóztatják. Nem ok nélkül: "szer-vezkedett, agitált a kollektivizálás ellen", több ilyen verset írt: *A vörös és a fekete reakció*, *Szomorú beszéd magamról*, *Holnap forradalom lesz*, *Beszéd a gyilkosok gyilkosához*, *Igaz ember-ségből ölni*, *Alávalók nélkül*; a nyomozati jegy-zőkönyv világosan megfogalmazza: "Az el-lenforradalmi tartalmú irományok révén *Moyses Márton* azt állította, hogy a szocia-lista tábor kommunista és munkáspártjai «külön osztályt» alkotnak, amely kizsákmá-nyolja a munkásokat, rágalmazta ezen or-szágok párt- és állami vezetőit..."

A marosvásárhelyi börtönben két évig tartják vizsgálati fogságban... 1962-ben hét évi börtönre ítélik. Minden kéziratát, a verseit tartalmazó füzeteket elkobozták. Még az érettségi tabló is eltűnt a *Bolyai Farkas* nevét viselő marosvásárhelyi gimnáziumból. A viz-szálati fogságban úgy próbálta akadályozni vallatását, hogy "a rabruhájából kitépett szá-lakkal levágta a nyelvét... de... akadt olyan orvos, aki a börtönben minden fájdalomcsil-lapító és érzéstelenítő nélkül visszavarta a levágott nyelvdarabot, ezzel nemcsak elkép-zelhetetlen szenvedést zúdított a megtörhe-tetlen fogolyra, hanem élete hátravető ré-szére beszédhibássá változtatta". (Kb. kilenc éve volt még hátra.)

Tófalvi a nyomozati jegyzőkönyv ismer-tetése során közli a vád tanúinak, köztük egy ismert nevű tanárnak is a nevét. Az orvos nevét, úgy látszik, nem tudhatta meg, így az olvasó szorongva sorolja fel abból az időből vásárhelyi orvosismerőseit; melyik lehetett, csak nem valamelyik volt osztály- vagy isko-latársa?

Tófalvi riportjából az is kiderül, hogy fil-met készített e *székely mártírokról*: "Amikor a *Moyses Mártonról* szóló dokumentumfilm forgatását elkezdtük, a jelenlegi brassói me-gyeház prefektúra cerberusa meg akarta akadályozni a felvételek készítését. ...2001. november 3-án a brassói rendőrpáncsnok helyettese megtiltotta, hogy a Magyarok Vi-lágszövetsége, a brassói RMDSZ és az erdélyi magyar történelmi egyházak szervezé-sében sorra kerülő megemlékezésre azon a helyen kerüljön sor, ahol *Moyses Márton* fel-gyújtotta magát. Arra hivatkoztak, hogy a teherautógyári munkásság ennek hatására sztrájkolni fog, és esetleg szétverik az ün-nepséget."

Sok minden van még a riportban; és még több, egyelőre talán nem is megválaszolható kérdést nem tesz fel, vagy hagy nyitva. Nem akarom azonban ezeket részletezni, mert nem mint riporttal vagy valóságirodalom-mal akarok vele foglalkozni. Hanem elkép-zelem, hogyha mindez nem így történne az eset körül, ha az irodalmi közvélemény, pl. *Kányádi* biztos lehetne benne, egyszerűen arról van szó, hogy a riport *Tófalvi* át akar térni a szépprózára, s a fentiek csupán leen-dő regényének a szinopszisát tartalmazzák; milyen érdeklődéssel fogadnák! A lapok is felvennék az összegző eredménybeszámoló-ba (lásd: Számbavenni jó!, amint *Beke György* írta volt), s az Erdélyi Magyar Írók Ligája *különdisznót* vágatna és külön publi-kációban foglalkozna azzal, hogy azt a bizo-nyos hasadást "a társadalmi és történelmi helyzetben a kritikai állásfoglalás megléte és az e kritika értelmében való cselekvés lehe-tetlensége közt" nem túlságosan is roro- és vadro-mantikus motívumokkal akarja a szer-ző feloldani? (Közben elnézését kell kérnem a továbbiakra is, amiért a szójáték-endemia fertőzéseinek nem tudok mindig ellenáll-ni.) És hogy vajon eközben sikerült-e *Tófalvi*-nak maradéktalanul követnie a *szerá pioni* elvet, miszerint "a költőnek mintegy testi szemmel kell látnia (képelete) alkotásait, függetlenül attól, hogy azok megfelelnek-e az általános tapasztalatoknak avagy nem".

Esetleg így, "hogy azok tipikusak-e, vagy nem?". Hivatkozva a közelmúlt elmúlt esztétikájára is, amely több szeget és kritikust fejen talált, amikor kijelentette, hogy a tipikus

>>>>> folytatás a 18. oldalon

>>>>> folytatás a 17. oldalról

nem azonos a statisztikai átlaggal. Ebből a szempontból Moyses Mártonnak mint regényhősnek az életútja és hírnevének a halálútja a költők körében nem statisztikai átlag, tehát lehet tipikus; de nem a költőkre, hanem a korszakra.

Hogy e regényhősben megtestesülő látomás mennyire felel meg az általánosabb tapasztalatnak, azt esetleg nem erdélyi példák is lehetne tanulmányozni. Nemrég még én is írtam egy apró jegyzetet arról, hogy egy magát über-irodalminak tekintő folyóiratban egy *nem tom ki s mi* milyen fogcsikorgató vonítással vetette magát szegény Kárpáti Kamilra, mivel az túlzású viszi Gérecz Attila kultuszát, azét, a pusztán életművét tekintve, még kialakulatlan költőt, akit 56 előtt bezártak, s akit 56-ban kilöttek.

De "az általános tapasztalatokkal" egybevetethető a "Somogyvári Gyula életregény" is.

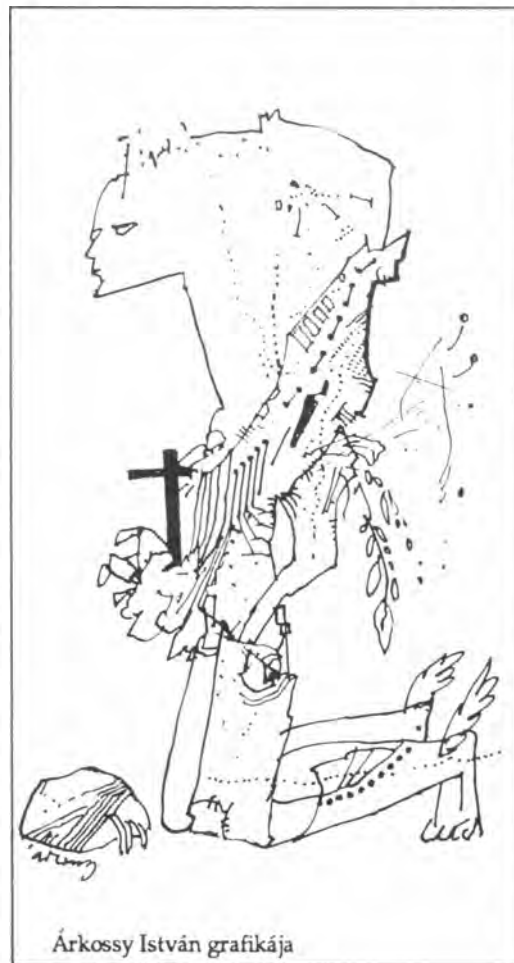
Képzeld most el: nem a valóság alkotta, hanem posztmodern regényíró (egy Besterhauser-Sás?) agyalta ki a történetet: a regényhős őse valaha valahonnan a Rajna mellől felkerekedik, magával hozza germán szívósságának génjeit, s mélyenülő, apró, ravasz kék szeméit, hogy a kétszáz évig ozmántörökök által pusztított magyar újabban már inkább csak "pannon" földet segítsen újra kivirágoztatni. Nemzedékek során "a Rajna ködbe vész" s a germán telepesek magyar hazafiak lesznek, maga a regényhős már úriember is, katonatiszt, vitézül harcol az első világháborúban; de utána sodródni kezd, a nemzetikeresztény Kurzus, az ellenforradalom áramában; *egyre jobbra és egyre feljebb!* Nemcsak vékonyszöveztű hazafias-háborús bestsellereket ír, hanem Gyula diák néven olyanszerű verseket, amiket alig két évtized múlva már a szocreál jegyében gyártanak nagy sorozatokban; már a formahívó és a stílus ugyanaz, csak a jelzavak és a nevek mások; személyes karrierje is magasba vezet, a Kurzus megtestesült jelképének számító Kormányzó személyes híve és barátja.

Hogy a séma ne legyen azért éppen olyan lapos, mint a papír, amelyre írják, regényhős Somogyvári *egyéb*ként kitűnő informatikai szakember, sikeresen szervez meg országos rádióadókat, kultúrintézményként és műszakilag is; sodródásának tetőfoka az, hogy gyermekien kezdetleges irredenta indulószöveget ír (amely némi történelmi kongást csak gúnyos parafrázisaiban kapott, például, hogy *Édes Erdély itt vagyunk, hogyha baj lesz, itt hagyunk*), és már jön is a fordulat: megdöbbenve látja, hogy a vele azonos géneket hordozók egyesek közülük, természetesen; vagyis közülük ezrei a pángermán kolosszus talpzatába akarják beépíteni szép Pannoniát, s még egy erősen nemzeti érzésű eszmetársa is, egy nagy történész és politikus, elfogadja a *Schwabische Türkei* tervét, vagyis, hogy Somogyországtól kezdve, Tolnán-Baranyán, Bácskán-Bánságon keresztül, a délerdélyi szászöldhöz kapcsolódva, Brassóig, egy *al-dunai német fiókalámmot* hoznának létre; amely, mint a tudós remélte: milyen jól megvédené a magyarságot délről a szláv és román túlnyomás ellen! (E tervben rejtettek az 1940-től kezdődő hátrámódosításoknak az avatatlanok szemében érthetetlennek tűnő egyes különösségei.)

Azt már nem! kiált fel regényhősünk, s mivel bátor ember, azonnal agitálni kezd a pángermán aspirációk ellen; megtagadva génjeit; tüntetést szervez a nemzetiszocialista német külügyminiszter látogatása ellen (aki *aggykirálykatonát*-játszani érkezik Pestre), sőt, úgyszólván az egyedüli országgyűlési képviselő, aki a parlamentben keményen fellép az 1942-es zsidótörvény megszavazása ellen. Génrokonai ezt nem is veszik jónéven, s mikor már titkos németellenes rádióadót is szervez, amint elcsíphetik, elviszik Dachaubá, a lágerbe.

Onnan megszabadulva azonban, mikor hazaér, e regény szerint a vörös felszabadítók kemény rúgásokkal fogadják, kiátkozzák, mint "fasisztát a javából", internálják is; hiába hivatkozik antifasiszta cselekedeteire, maga ravasz sváb, mintha 1942-ben már nem látszott volna, hogy a Führer befuccsol, s hogy a haverse, a Kormányzó, szintén? Hiszen már csak két év volt hátra az *alles kaput-ig*. Maga csak tőkét akart gyűjteni a jövőre, mondják a regény epizódfigurái, vigyorogva.

A regény szerzőjében azonban még ennél is több a posztmodern szadizmus. Hogy egy

Árkossy István grafikája

lappangó epilepszia fenyegető rohama (egy leföldelt *grandmál*) előtti luciditás következménye, vagy a Doppelgänger-jelenség modern magyarázata (hogy a két agyfélteke két személyiséget hordoz az emberben, csak az egyik, általában a jobbik, folytonosan el van nyomva s csak időnként jelentkezik egy-egy megdöbbenő felvillanásban) szerint: regényhős Somogyvárit szinte szélütészerűen éri az arcpirító felismerés, hogy mindez, amit alkotott, fércmű, jelentéktelen, részben szemét. És megpróbálja maga előtt mentesíteni magát: hogy írásai nem pénzért, nem karrierizmusból, hanem *jószándékból, nemes célokért* születtek; ha rosszak is.

"Az író" van azonban olyan kíméletlen, hogy önmagával is kineveteti. Például, mesél neki, itt volt egy kiváló műtörténész, egy nagy orientalista, egy szuper-kultúr-úriember, amikor vén fejjel egy gyerekkori barátja rosszindulata miatt kenyér nélkül marad, pénzért elkezd giccseket festeni. Nos, ezt meg lehet érteni. Amde nem sokkal gyalázatosabb lett volna a dolog, ha ez a művelt művészeti szakember úgynevezett magasabb célokért fest giccseket. Azt hogy kellene érteni?

Ha majd tehát megjelenik a teljes *Somogyvári-életregény*, és Tófalvi is kidolgozza a *Moyses-regényt*, ezeknek lesz az igényes kritika és irodalomelmélet vonatkozásában két érintkezési felületük is. Az első: ha valaki nyíltan szembefordul egy elnyomó hatalommal, szabadságát, sőt életét veszélyeztetve, az a posztmodernség palettáján értelmezhető úgy is, mint vallomás az *individuum önkifejezésének korlátozhatatlanságáról*, vagy mint a *személyiség autonómiájának demonstrálása*; avagy az *action gratuite* vállalása, a d'annunziói értelemben vett minden megfontolástól mentes tiszta tett, a *vivere pericolosamente* apoteózisa; esetleg az önpusztító személyiségvonások, éppenséggel a halálösztön diadalmaszkodását kell látnunk benne, ám hogy valaki modern regényben olyan motivációt használjon, hogy "magasabb célok", hogy "a nép érdekében", az "igazság védelmében"? Micsoda lapos, populistá *zsurnalizmusba* fullasztja az "önmagában érdekes", valóban nem mindennapi gesztust! Modern, pardon posztmodern szerző ilyen nem művelhet, mert az összes irodalom-teoretikusnők és alapítványi tényezők azonnal megállíthatatlan dekonstrukciós rohamot kapnának...

A másik érintkezési pont: Somogyvári Gyula, minden közéleti nagysága mellett harmadrangú író; mint költő, gyenge diletáns; de a legnagyobb jellem az irodalmi piacon, Gérecz Attila ötvenhatos (és azelőtti) mártír verseiről annyi elmondható, hogy nem mint kiforrottak. Moyses Márton kéziratait mind megsemmisítették (Tófalvi szerint különben tudományos érdeklődése és műszaki érzéke is figyelemreméltó volt), ám mi lenne, ha előkerülnének, s kiderülne, hogy "csakis tartalmuknál fogva érdekesek"? (Fenyegethet különben a misztifikáció veszélye is.) Elégtételt jelentene ez valakinek? Az a tudat, hogy "mi, legalább, ha nem is voltunk hősi jellemek, de a színvonalunk toronymagasan áll az ilyeneké fölött"?

Nincs ok irgalomra, hiszen szó sincs róla, hogy csak a nagy tehetségek közt voltak konformisták. A tehetségtelenek közt még több van: ott már nem is tipikus, hanem statisztikai átlag.

Izgatottan és zavartan várom a *Szekely mártírok* folytatását. (Nem lehet elnyomni a feltoluló érzést, hogy: "amíg mi... addig, voltak, akik...") A filmet is: mikor, hol láthatni? (S még eszembe jut, hogy 1958-ban, amikor Páll Lajosékat elvitték, velük egy Bójte János nevű szegény és szerény munkásfiút is. Egy gyerekversének egyetlen szakaszát tudom, meg emlékszem egy verse hangulatára: egy szénégetőről szolt, aki mint egy világtörténelmi nagy szakma utolsó mohikánja, cipeli fekete rongyos zsákjait a külvárosokban, kaputól kapuig... Azóta sem hallottam többet róla... Háttha most felbukkan valahol, valamilyen dokumentumban az ő neve is?)

KÓDEX

Két amerikai történész bátran nekilátott egy olyan könyv megírásához, amely egy általánosan elfogadott, népszerű hiedelmet sikeresen cáfol meg. A szerzők történelmi perspektívába állítják azt a ma már általánosan elfogadott véleményt, hogy egy teljesen új korban élünk, amelynek nincs előzménye, s amely olyan, mintha felsőbbrendű lények (valószínűleg természettudósok!) alapozták volna meg.

A könyv címe *Information Ages. Literacy, Numeracy and the Computer Revolution* (Információs korok. Írásbeliség, számismeret és a komputerforradalom), szerzői Michael E. Hobart és Zachary S. Schiffman (Paltimore, Maryland, Johns Hopkins University Press, 1998).

A szerzők három "információs kort" különböztetnek meg. Az első a klasszikus kor, amelyet az *ékirás* vezetett be. Erre az ösztönözte "feltalálót", hogy a városiasodó sumér civilizációnak szüksége volt egy olyan rendszerre, amely képes számon tartani a begyűjtött javakat s azok szétosztását. Az adóztatás kezdetével is összefüggött ez, a szervezett városállam kormányzatának kialakulásával, mert adóbegyűjtőinek — akik ekkor főleg papok voltak — szükségük volt a maradandó feljegyzésekre. De a mezopotámiai ékirásos emlékek még többnyire listákból állnak, s csak elvétve lehet olyan ismereteket találni közöttük, amelyek az emberiség eredetére s más irodalmi mozzanatokra utalnak.

A suméroknak még nem volt olyan íráskészsége, amely a Homéroszéhoz, majd a görög filozófusokéhoz hasonló hosszú értekezéseket rögzíthetett volna. A legtöbbször említett és jól ismert sumér Gilgames-legenda volt az első komolyabb írásbeli próbálkozás, ezt követte a vízözön leírása (amiből a héberék Noé-legendája származik), s végül Hammurabbi törvénykönyve. De ezeknek irodalmi hatása alig volt. Megismerésükhöz az ékirásos táblák szövegének a megfejtésére volt szükség, ami több mint ötezer esztendő várattott magára!

Az új korszak kezdetét a görög *abécé* "feltalálása" jelentette, amelynek segítségével már nemcsak számokat, hanem a beszédnek megfelelő írásjeleket is lehetett rögzíteni.

A *reneszánsztól* kezdve egyre inkább tért hódított az *absztrakt szimbólumok* használata. Míg a klasszikus korban az írás gyakorlata még jó ideig nem volt elválasztható a listákban felsorolt jelenségektől, s a listák a társadalom különböző összetevőit és a természeti jelenségeket igyekeztek számba venni, addig a modern kor már az *analitikus gondolkodást* hozta előtérbe. Ennek volt a következménye a nagy *tudományos forradalom*, amely egyre inkább szimbólumokkal fejezte ki a gondolatokat.

D'Alambert által szerkesztett nagy francia Enciklopédia azonban még nem egy új korszakot jelölt, hanem egy korábbi korszak lezárását. Mert a felvilágosodás korában a természettudományok fejlődése, éppen az analitikus módszernek köszönhetően, már igen magas szintre jutott, és az analitika és a szimbolikus logika folyamatos egybefonódása következtében az információk közlése annyira leegyszerűsödött, hogy lehetségessé vált a komputer megszerkesztése.

A tudomány mindig "megtalálja" a maga génuszait. Egész sor tudós kísérletezett már a 19. század folyamán azzal, hogy helyettesítse az írott nyelv alapszabályait egy általánosan elfogadható közlési rendszerrel, amely egyszerűsége folytán mindennemű információ közvetítésére képes lenne. Persze csak akkor lehetett ezt megvalósítani, amikor az újabb információs rendszert összekapcsolták az elektromos technika használatával.

HELD JÓZSEF, *História*, 2001/3.sz.

— INDEX

ZENE — TEGNAP, MA, HOLNAP 16.

BACH-magnificat

Dicsőítjük Bachot, az embert és zenéjét egyaránt. Költők, festők, szobrászok vallanak nap mint nap Bach zenéjének mindent átható erejéről, szépségéről. Muzsikások armádiája isteníti a nagy mestert. De nincs is olyan ember a földön, ki ne ismerné, ne hallott volna Róla. Jelentősége messze túlmutat a zene határain, maga a hangokba foglalt legmagasabbrendű filozófia: Isten-, Teremtés-, és Emberlátás.

Olvasom Brahms sorait: "Ha elképzelem, hogy én csináltam — Bach *Chaconne*jára utal —, benem fogant volna ez a darab, biztosan tudom, hogy a mértéktelen felindulás és megrázkódtatás megőriztette volna." Az ilyen és hasonló megnyilatkozásokat végtelenül lehetne folytatni kétszáz év bő terméséből.

Bach a mindennapi gondok hálójában vergődve biztosan nem is gondolt művészete utóéletére. Gyakorolta a maga mesterségét, megkereste a családja számára a mindennapi kenyeret. Két házasságából összesen húsz gyereke született, tehát népes kis háztartásról kellett gondoskodnia. Ha nem is küzdött állásgondokkal, de fizetésproblémákkal, a mindennapi feladatainak elvégzéséhez szükséges körülmények — előadók, kottamásolások, próbák stb. — megteremtésével annál többet bajlódott. Tanúsítják ezt a tőle származó beadványok, kérelmezések, helyzetjelentések. Ezek a szürke hétköznapiak — mondanánk —, de Bach szelleme fölébe kerekedett e napi gondoknak. Kétszáz év távlatában úgy tűnik, hogy Bach egyszerre élte meg mindezt: a *magasság és mélység széldüleit*. Nem váltott egyikről a másikra, egyszerre élt benne a teljes univerzitás. Nemigen tudjuk őt tipegő gyermekként elképzelni. Aggastyánnak sem illenék be. Egyszerre élte meg gyermekéveit, felnőtt korát. Öreg sohasem volt. Hatvanöt éves korában halt meg, mai fogalmaink szerint nem volt öreg, de kétszáz évvel ezelőtt ez már az átlagéletkor felső határa körül járt. A Bach-ábrázolások rendkívüli energiájú, izmos em-

ber képzetét keltik. Leírásokból tudjuk, hogy kistermetű volt, robusztus egészséggel és fantasztikus munkabírással megáldva. Földön járó isteni jelenség volt már kortársai szerint is. Ezret meghaladó OPUSZÁT nem is tudta volna másképpen létrehozni. Szellemi energiája változatlan erővel sugárzik minden művéből. Ez az állandóság az, ami manapság a legjobban meglepi korunk emberét, muzsikását. TELJES EGYSÉG! Késői műveiben a gyermeki lélek zavartalan tisztaságával csodálkozik rá a világra. Korai műveiben, a harmincéves kora körül keletkezett zenekari műveiben, köztük a *Brandenburgi versenyek* első darabjaival utolsó műveinek érettségét "sugározza". Ma már csak álom az ilyen, bachi típusú zeneszerző-modell. Abszolút horizontálisan, máról holnapra éljük meg korunkat. Állandó hullámlás vesz körül bennünket, és a hullámok ide-oda dobálnak mindnyájunkat. Gondolni sem merünk egyetemes alkotói modellek tervezésére. Pedig ma is eszmény a mindent EGYSZERRE MEGÉLŐ ALKOTÓ típusa. Majd minden modern zeneszerzőnél megfigyelhető a műfajok, stílusok, időbeli zenei visszalépések, előregondolások, párhuzamosságok jelenléte. De mintha ez szégyelleni való volna. Egyfajta egysíkúságot várunk el a művésztől. EZ Ó! — mondjuk, ha sikerült a róla kialakított képbe illeszkednie. EZ NEM Ó! — biggyeszti le ajkunkat, ha a zeneszerző (a művész, legyen az bármilyen műfajhoz tartozó!) megelégedett önmagáról és másfelé fordult. Az EZ Ó kategóriája a sokszínűséget akarja egyetlen színtónusba sűríteni. Elérkeztünk a Beethoven óta általánossá vált individuum-zeneszerző típusának végső kiteljesedéséhez. Tovább nem vezet semmilyen út ebben az irányban. Talán ezzel is magyarázható, hogy a neobarokk stílussal együtt a barokk zeneszerző típusa éled újra napjainkban. Az a Bach, aki állítólag 1705-ben zenét írt egy Arnstadtban előadott operához: *Die Klugheit der Obrigkeit in Anordnung des Bierbrauens* (Az előjárók bölcsessége a serfőzés elrendelésében), aki drezdai operakirándulásai előtt így szólt fiához: "...Friedmann, mit gondolsz, ne hallgassuk meg újra a szép drezdai dalocskákat?"

Ui. Bach valószínűleg azért nem írt operát, mert egyet sem rendeltek tőle.

TERÉNYI EDE

Júniusi évfordulók

- 1 — 120 éve született John Drinkwater angol költő
- 2 — 150 éve halt meg Mikulás Dohnány szlovák költő
- 3 — 80 éve halt meg Duiliu Zamfirescu román író
- 4 — 100 éve született Illés Endre író
- 5 — 90 éve született Szabó Zoltán angol magyar író
- 6 — 170 éve halt meg Jeremy Bentham angol jogtudós
- 20 éve halt meg Franz Storch romániai német író
- 7 — 10 éve halt meg George Drumur román költő
- 8 — 450 éve született Gabriele Chiabrera olasz költő
- 1370 éve született Mohamed arab vallásalapító
- 125 éve született Nicolae Velovici román író
- 9 — 25 éve halt meg Békeffi István kabaréíró
- 220 éve született Peter Fisher kanadai költő
- 90 éve halt meg Ion Luca Caragiale román író
- 10 — 450 éve halt meg Alexander Barclay skót költő
- 170 éve született Jules Vallès francia író
- 11 — 10 éve halt meg David Prodan román történész
- 12 — 70 éve született Bálint Tibor erdélyi író
- 200 éve született Harriet Martineau angol író
- 160 éve született Martin Schanz német filológus
- 13 — 250 éve született Fanny Burney angol író
- 14 — 130 éve született Karel Engelmüller cseh író
- 120 éve született Gerevich Tibor történész
- 75 éve halt meg Jerome Klapka Jerome angol író
- 120 éve született Ion Petrovici román filozófus
- 15 — 190 éve született Harriet Beecher Stowe amerikai író
- 340 éve halt meg Lukasz Opalinski lengyel költő
- 16 — 25 éve halt meg Baráth Béla erdélyi művelődéstörténész

- 40 éve halt meg Hans Kirk dán író
- 120 éve született Ion U. Soricu román költő
- 17 — 240 éve halt meg Prosper Jolyot de Crébillon francia író
- 670 éve halt meg Ahmed an-Nuvairi arab történész
- 75 éve született Sütő András erdélyi író
- 18 — 100 éve halt meg Samuel Butler angol költő
- 125 éve született Gombocz Zoltán nyelvész
- 190 éve született Ivan Alekszandrovics Goncsarov orosz író
- 19 — 220 éve született Félicité Robert de Lamennais francia író
- 20 — 950 éve halt meg Fan Csung-jen kínai író
- 80 éve született Jánosházy György erdélyi költő
- 130 éve halt meg Nicolae Skelitti román műfordító
- 21 — 90 éve született Mary Mc Carthy amerikai író
- 22 — 475 éve halt meg Niccolò Machiavelli olasz író
- 120 éve született Somlyó Zoltán költő
- 23 — 60 éve halt meg Oláh Gábor költő
- 240 éve született Christian August Vulpius német író
- 24 — 460 éve született Juan de Yepes y Alvarez spanyol író
- 25 — 180 éve halt meg Ernst Theodor August Hoffmann német író
- 160 éve halt meg Jean Sismondi svájci történész
- 26 — 110 éve született Pearl S. Buck amerikai író
- 20 éve halt meg Csengeri Dezső író
- 80 éve született Földes László erdélyi kritikus
- 75 éve halt meg Vasile Parvan román történész
- 27 — 130 éve született Paul Lawrence Dunbar amerikai költő
- 28 — 75 éve született Bustya Endre erélyi irodalomtörténész
- 60 éve halt meg Janka Kupala belorusz költő
- 290 éve született Jean-Jacques Rousseau francia író
- 29 — 140 éve született Radó Antal műfordító
- 30 — 70 éve halt meg Gyp francia író
- 480 éve halt meg Johannes Reuchlin német humanista
- ? — 410 éve halt meg Bogáti Fazakas Miklós költő
- 175 éve halt meg Perecsényi Nagy László költő

Grúz-örmény író

VÍZSZINTES:

1. Az író neve. 13. Kémiai kötés típusa. 14. Szürkés színű mélységi közet. 15. Bővebbé tesz. 16. Megbízhatatlan. 17. Állóvíz. 18. Hamis indíték. 19. Sajnáló. 20. Brit sziget. 21. Néma tetős! 22. ... in Romania. 23. Női becenév. 24. Azonos betűk. 25. Dél-amerikai cserje. 26. Kopasz. 27. Mez. 29. Angol női név. 32. Olasz, spanyol és osztrák gépkocsijelzés. 33. All alatti zsírpárna. 34. Asztalin vegyjele. 36. Itt (népies). 38. Mósószer-márka. 39. Francia területmérték. 40. Lagúna bejárata! 41. Falusi összejevetel. 42. Keserű (román). 43. Bosszús szócska. 44. Jövetelére számító. Arculat (angol). 46. Három taggal fellépő. 48. Kimerítő.

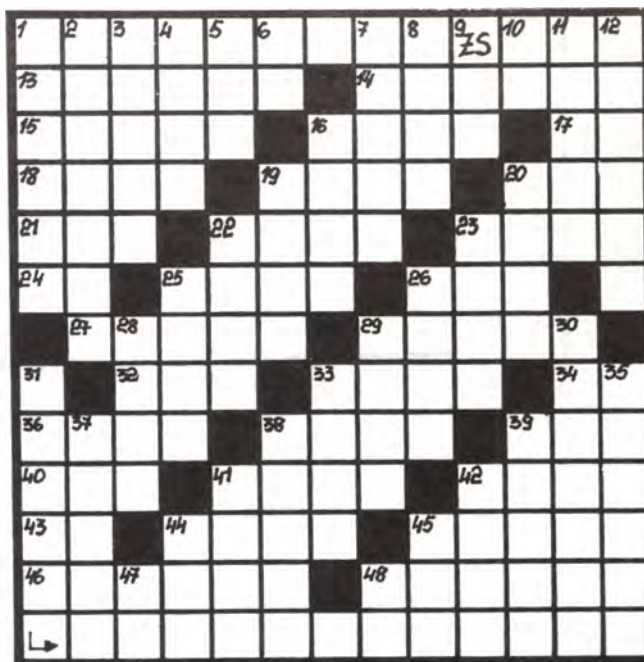
FÜGGŐLEGES:

1. Édesburgonya. 2. Gyűlöletessé tesz. 3. Iskolakerülő. 4. Amely dolgok.

5. Szlovák (régies). 6. Orvosi csont. 7. Olasz város. 8. Olasz férfinév. 9. Becézett Erzsébet. 10. Argon vegyjele. 11. Kétségbe von. 12. Hangsúlytalanság. 16. Fadoboz. 19. Hóhér. 20. Slavici hősnője. 22. Tréfa. 23. ...-Bogaz, a Kaszpi-tenger öble. 25. Német város. 26. ... That, popzenekar. 28. Éles hangon kiáltozik. 29. Édes mártás. 30. Dühös. 31. Az író egy történelmi regényének címe. 33. Ökör lesz belőle! 35. Idegen női név. 37. Sportoló biztatása. 38. Testrészt. 39. Brazil tagállam. 41. Didergő. 42. Az a másik. 44. Vanádium, oxigén és kén vegyjele. 45. Ritka női név. 47. Izomkötő szalag. 48. Attól kezdve!

BOTH LÁSZLÓ

A Helikon 9. számában megjelent Különös hasonlat című rejtvény megfejtése: ... úgy szerénysége által a bolond is bölcsnek mutathatja magát.

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége
Illyés Közalapítvány
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Pro Professione Alapítvány
Magyar Kultúra Alapítvány
Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
SZABÓ GYULA
SZÖCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
LASZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószervező
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számitógépes tördelés: NAGY MARIA; nyomtatja a Miskolczi Kis Működés református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245. Telefon: 132309, Fax: 132096

A HELIKON alapítványt támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288